V slovenčine názov *svačinárka,* ktorý je utvorený z českého slova *svačina,* naozaj nevyhovuje. Pri tvorení nového názvu treba vychádzať z domáceho základu — ak, pravdaže, v jazyku jestvuje. Oproti českému *svačina* máme slovenské *desiata* (prípadne *olovrant).* Z neho sa utvorilo slovo *desiatárka,* a to podobným slovotvorným postupom ako pri slovách *frézárka, bábkárka* a pod. Upozorňujeme ešte na pravopisnú stránku slova *desiatárka.* Prípona *-ár, -árka* je pri činiteľských podstatných menách vždy dlhá. Ale druhý pád množného čísla znie *d e s i a t á r o k ,* nie *desiatáriek,* lebo tu sa už uplatňuje pravidlo rytmického krátenia.

E. Smiešková

Kvaka — kvák; kvak. — Kolektív finančnej učtárne Tesly v Liptovskom Hrádku: „Prosíme Vás o objasnenie výrazu (slova) *kvaka* a *kvak.* Je podoba *kvak* 2. pád množného čísla od slova *kvaka?*"

Slovo *kvaka* je botanický názov a pomenúva sa ním druh bielej repy, používaný ako zelenina alebo krmivo. Z názvoslovnej príručky Slovenská botanická nomenklatúra (Bratislava 1954, str. 26) sa dozvieme, že *kvaka* patrí k rodu kapustovitých, t. j. medzi také rastliny, ako je *kapusta obyčajná, kel kučeravý, kel hlávkový, karfiol, karfiol repka* a i.

V 2. páde množného čísla má slovo *kvaka* podobu *kvák,* teda s dĺžkou. Slovo *kvak* s krátkym *a* je citoslovce, ktorým sa napodobuje hlas vrany, žaby a iných zvierat.

I. Masár

Duť na sklársku píšťalu? — V. H. z Lučenca: „V Pravde z 11. novembra 1967 je na druhej strane pod obrázkom takýto sprievodný text: *Duj, duj, duj ... Lenže tentoraz nie na fujaru, lež na sklársku píšťaľu ...* Je to tak dobre?"

Fotografia, pod ktorou je táto vysvetľujúca poznámka, zachytáva sklára so sklárskou píšťalou (pri práci) a je umiestená hneď vedľa sobotnej rubriky Slovenčina naša. Nuž hádam o to viacej treba preveriť jazykovú správnosť jej slovného sprievodu.

Sloveso *duj, duj, duj* má tu význam „fúkaj" *(duť — duj).* V uvedenej vtipnej poznámke si jeho význam môžeme spájať so slovesom *dudať* čiže *hrať — vyhrávať.* Keby sme nápis chápali v takomto zmysle, radili by sme takúto zmenu v texte: *Duj, duj, duj ... Lenže tentoraz nie na fujare, lež na sklárskej p í š ť a l e.* — Správne totiž hovoríme a píšeme *hrať na husliach, hrať na harmonike, hrať na píšťale* (nie ... *na husle).* No keby sme sloveso *duť* chápali vo význame „dúchať", poznámka pod obrázkom by správne znela takto: *Du, duj, duj ... Lenže tentoraz nie d o f u j a r y , lež d o s k l á r s k e j p í š ť a l y ...*

Len z týchto dvoch variantov si možno vybrať. A ktorý z nich, vážení čitatelia, vy pokladáte za vhodnejší so zreteľom na zámer titulkára, to nám môžete napísať.

G. Horák

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 2 — 1968 — ČÍSLO 2

Kultivovaná výslovnosť — podmienka recitačného umenia

(Na okraj 13. Hviezdoslavovho Kubína)

VLADO UHLÁR

Od r. 1954, keď bývalé Povereníctvo školstva vyhlásilo významnú kultúrnu akciu Hviezdoslavov Kubín, začalo sa na Slovensku pestovať recitačné umenie na širokej základni. Nasledujúceho roku sa akcia rozšírila na školy všetkých stupňov. Jej zásluhou a potom zásluhou paralelnej akcie Súťaž tvorivosti mládeže, ktorú organizoval Československý sväz mládeže, neostalo skoro jedinej základnej školy na Slovensku, kde by sa najlepší učitelia neboli hlbšie začali zaoberať umeleckým prednesom.

Recitačné umenie týmito akciami obracalo pozornosť našej kultúrnej verejnosti a najmä škôl a pedagógov nielen na slovesné umenie, ale aj na otázku kultúry slovenského jazyka a najmä kultivovania výslovnosti.

Akciami Hviezdoslavov Kubín a Súťaž tvorivosti mládeže dostali školy podnet, aby popri výslovne umeleckých cieľoch recitačného umenia sústredili pozornosť aj na kultúru ústneho prejavu štylizovaného osobitným spôsobom v súlade so špecifickosťou tohto umenia.

Dalo sa očakávať, že najlepší žiaci za vedenia pedagógov a vlastnou prácou si vynikajúco osvoja všetky jemnosti spisovnej slovenskej výslovnosti, že kultivovanie ortoepie nájde hlboké pochopenie na všetkých našich školách a prenikne celou našou kultúrnou verejnosťou.

Napriek istej rozpornosti medzi cieľmi výslovne umeleckými a úsiliu našich škôl smerujúcemu k zvýšeniu literárnej výchovy a jazykovej

kultúry (keď čisto umelecké snahy ostávali privysokou métou), akcia prinášala kladné výsledky, hoci nie rovnomerne. Postupne na mnohých školách vyprchal pôvodný zápal pre rozvoj tohto krásneho umenia, najmä keď školské orgány prenechali organizovanie súťaže Čs. sväzu mládeže a prestali podnecovať akciu vhodnými a účinnými prostriedkami. Na niektorých školách, kde sa nedosiahli vonkajšie úspechy pre nedostatok nadaných žiakov a pre nedostatočnú pripravenosť a spôsobilosť samotných pedagógov, prestala sa venovať pozornosť hlbšej a dôkladnejšej práci s recitačným umením. Ale na mnohých slovenských školách sú triedne a školské kolá recitačných pretekov dosiaľ význačnou slávnosťou poézie a prednesového umenia a zdrojom na obohatenie kultúrneho života žiakov i verejnosti. Na nich sa preukazuje aj práca učiteľov a profesorov na kultivovaní spisovnej výslovnosti. Takáto práca si zaslúži pozornosť, ocenenie a všestrannú podporu.

XIII. Hviezdoslavov Kubín (uskutočnil sa 4.—8. októbra 1967 ako celoslovenská súťaž v umeleckom prednese sväzákov a dospelých recitátorov) umožňuje istú bilanciu tejto akcie aj z hľadiska rozvíjania jazykovej kultúry a najmä kultivovania výslovnosti. Na Hviezdoslavov Kubín bolo tohto roku vybratých osemnásť najlepších recitátorov z celého Slovenska na základe ich vystúpení na krajských súťažiach. Bude správne, ak aj jazykovú kultúru a najmä spisovnú výslovnosť na Hviezdoslavovom Kubíne budeme konfrontovať s celkovou úrovňou krajských súťaží.

Krajské prehliadky, prípadne súťaž medzi víťazmi okresných kôl odhaľujú nerovnomernosť v kultivovaní reči podľa všeobecnej kultúrnej úrovne kraja a školy a podľa nárečových oblastí. Štandardizovaná spisovná slovenčina postupne dosahuje značnú jednotnosť, ale v spisovnej výslovnosti nie je to ani zďaleka tá úroveň, na ktorú sa dobrí recitátori musia bezpodmienečne dostať. Proti štandardizovanej reči hovorových prejavov oprávnene kladieme na recitačný prejav (podobne ako na javiskový, rozhlasový, filmový a televízny prejav) požiadavky v y s p e l é h o, k u l t i v o v a n é h o s p i s o v n é h o p r e j a v u. V tomto zmysle recitátor, hoci aj ochotník (amatér), musí byť aj majstrom v ovládaní všetkých jemností spisovnej slovenskej výslovnosti. Bez nich niet ani len dobrého recitátora, tobôž nie takého, ktorý si zaslúži dostať sa z krajskej súťaže na celoslovenskú súťaž najlepších recitátorov, na Hviezdoslavov Kubín.

Z okresných škôl sa neraz dostávajú až na krajské prehliadky recitátori, ktorí sú zavše ovplyvnení nárečovou výslovnosťou natoľko, že by ich okresná súťažná komisia nemala odporúčať do vyššej súťaže.

Isteže nedostatky proti kvantite alebo mäkkej výslovnosti, postihnuteľné aj neodborníkom, sú takým previnením, že by sa ich nositelia nemali umiestniť v hornej polovici ani v okresných kolách. A predsa

sa s nimi stretáme aj na krajských prehliadkach, a to aj v Stredoslovenskom kraji (z Kysúc a hornej Oravy). Ale aj na Hviezdoslavovom Kubíne sme počuli napr. nedostatočne rozvinuté dĺžky v koncovkách, hoci recitátorka (zo Šace spod Košíc) bola celkovo úspešná.

O nevyhovujúcej úrovni v oblasti ortoepie svedčí aj to, že sa ustavične stretáme s nedostatkami proti zákonu o znelostnej asimilácii spoluhlások, pravdaže, najmä v osobitnejších prípadoch. Aj v Kubíne sme počuli vyslovovať *kvôli* (spr. *gvuoľi*), kým výslovnosť *akiste* (spr. *agisťe*), *takmer* (spr. *tagmer*), *som — sme* (spr. *som — zme*) a nesprávna výslovnosť neasimilovaných neslabičných predložiek *k* a *s* býva v krajoch dosť častá (*k ľudu,* spr. *g ľudu, s hlasom,* spr. *z hlasom;* recitátori zo Starej Turej a Spišskej Novej Vsi).

Previnenia proti splývavej (viazanej) výslovnosti na rozhraní slov a slabík nie sú iba dôsledkom značného napätia hlasiviek v snahe dosiahnuť jasnú hlasovú výkonnosť, dostatočne ovládajúcu priestor, ale aj dôsledkom neovládania samotného zákona, čo sa prejavuje zavše aj nedostatkami v asimilácii neznelých spoluhlások na znelé na konci slov (aj jednoslabičných predložiek) pred slovami začínajúcimi na samohlásku a tým stratou v smere znelosti a ľubozvučnosti našej reči.[1] U recitátorky z Bratislavy tvrdá výslovnosť (tvrdé nasadenie s predrazom) na začiatku vetného taktu do istej miery až rušila. Recitátori si majú vypestúvať mäkký hlasový začiatok bez predrazu.

Rozhodne sa u toľkých recitátorov v Kubíne nemalo vyskytnúť tak veľa previnení proti splývavej výslovnosti. Nestačí však tento nedostatok iba konštatovať. Aj z úst hodnotiteľov a pedagógov z Vysokej školy muzických umení sme počuli *po 'účať, túžba po 'originalite, na-'ozaj* ap. To je povážlivé!

Ak rozhlasový režisér (O. Záhradník) ich pokladá za najväčšie previnenia proti slovenskej výslovnosti, iný rozhlasový režisér ich prípúšťa, ak sú vraj funkčne opodstatnené. No zreteľnosť výslovnosti a zrozumiteľnosť sa takisto viaže na dôsledné zachovávanie takého významného zákona slovenskej ortoepie, ako je splývavá výslovnosť.

Na krajských prehliadkach sa dosť často stretáme s niektorými recitátormi, ktorí robia chyby proti výslovnosti *ľ*. V niektorých spoluhláskových skupinách (*koľko, veľmi, voľný*) ho zanedbávajú, alebo nevyslovujú dostatočne starostlivo. Aj u najlepších recitátorov (Bratislava, Košice) sa nerešpektuje mäkká výslovnosť *ľ* v slabikách *ľe, ľi;* nevyslovujú *ale, ľebo, ľen, ľist, boľi, chodiľi, robiľi, preľievať* ap. Porota prechodí ponad to najčastejšie mlčky. Niektorí jej členovia (najmä z Bratislavy) sú priamo alergickí na túto vec a hneď vyčítajú vraj primäkkú (tzv. „tisovskú") výslovnosť *ľ*. Dôsledok býva taký, ako to bolo s recitátorkou Haluzovou z Topoľčian pred niekoľkými rokmi:

[1] Napr.: *na 'očiach, a 'už to nie je, ponesú 'ovocie* atď.

na nasledujúci rok skupiny *ľe, ľi* nevyslovovala mäkko, a práve vtedy ju porota ohodnotila najvyššie. Takéto anomálie sú v odbornej kritike neprípustné. Bez dôslednej spisovnej výslovnosti niet ani umeleckej dokonalosti v recitačnom prejave. Takáto výslovnosť samotných dobrých recitátorov s vyspelou výslovnosťou ruší, znepokojuje, uberá na umeleckom zážitku.

I v Kubíne namiesto obojperného *v* (*u̯*) v náležitých pozíciách zavše začujeme iba pernozubné *v* (*krv, dievča*).

Z ostatných javov spisovnej výslovnosti väčšiu pozornosť si zasluhuje výslovnosť zdvojených spoluhlások. U nás však zákon o výslovnosti zdvojených spoluhlások pre mnohých recitátorov akoby ani nejestvoval. A tak na krajskej súťaži počujeme *ra sa vráti* (*raz sa*), *choťe preč* (spr. *choťťe preč*), *meký* (spr. *mäkký*), *oca* (spr. *occa*). V Kubíne sa s takýmto porušovaním zákona o výslovnosti zdvojených spoluhlások možno stretnúť predsa len výnimočne, aj to u slabších recitárov (*bezcenná* vyslovené s jedným *n;* rec. zo Spišskej Novej Vsi). Výslovnosť zdvojených spoluhlások je záväzná pre spisovný prejav, tobôž pre recitátora.

Z osemnástich recitátorov na XIII. Hviezdoslavovom Kubíne iba poniektorí isto a bezpečne vyslovovali *ä*. Najlepší recitátori nemôžu obchádzať výslovnosť tejto slovenskej samohlásky, ba majú sa stať priekopníkmi jej dobrej výslovnosti. A takúto prácu s pozorným a jemným kultivovaním spisovnej výslovnosti od nich oprávnene očakávame.

U víťazov XIII. Hviezdoslavovho Kubína: učiteľky materskej školy z Námestova Kašovej, vysokoškoláčky z Košíc Špalekovej, Bratislavčanky Kamenistej-Strakovej, u nestarnúceho učiteľa Mladoňa, jeho dcéry Márie zo Ždiaru, u študentky Krajčírovej z Bánova a ďalších sme boli svedkami takého vysokého recitačného umenia a skvostnej jazykovej kultúry s prekrásnou výslovnosťou, že tento Kubín, ako aj predchádzajúce môžeme pokladať za významnú zložku rozvíjania vyspelej kultúry nášho spisovného jazyka.

Bohatstvo slovenskej vetnej melodiky, ktoré využila Anna Kašová v Hviezdoslavovej náročnej básni Veštba kukučky, jemnosť a zvučnosť v prejave Dany Špalekovej, bohatý inventár prostriedkov Jany Kamenistej-Strakovej, precízna vypracovanosť prejavu s najvzornejšou výslovnosťou Jozefa Mladoňa sú kladmi, ktoré sú svojím spôsobom ďalším úspechom kultivovanej spisovnej výslovnosti. V tomto smere je Hviezdoslavov Kubín záväzným činom.

Z hľadiska rozširovania a upevňovania správnej spisovnej výslovnosti je vysoká úroveň Hviezdoslavových Kubínov vzorom. Žiada sa však, aby dosahované úspechy nielen v recitačnom umení, ale popri ňom aj v kultivovaní výslovnosti prenikali do všetkých našich škôl, aby ich naši učitelia a profesori uplatňovali nielen pri nácviku recitácií,

ale aj v každodennej jazykovej praxi. Preto je dôležité, aby školská správa znova prevzala starostlivosť o túto súťaž na školách všetkých stupňov, nevynímajúc ani vysoké školy pedagogického smeru. V práci s umeleckým prednesom sa dobre overuje skutočná úroveň kultivovanej výslovnosti a ovládanie slovenskej ortoepie.

HLASY O SLOVE

Nedávno som si prečítal niekoľko čísel časopisu Kultúra slova. Je to časopis veľmi pekný a potrebný. Všetci badáme, že slovenčina je nie málo v závoze, že potrebuje odborníkov, aby sa dostala na žiadúcu cestu vývinu.

Myslím si, že tento časopis v jednoduchej úprave by sa mal dostať do každého domu, do každej slovenskej rodiny a zdarma, možno ako leták a pod. Kultúra slova patrí do každej školy, ba i do každého hotela i hostinca, lebo aj jedálne lístky kazia — a nie málo — slovenský jazyk. Sám som sa pokúsil o nápravu v jednom prípade, no nepochodil som.

Mňa pri vlastnej tvorbe na prvom mieste zaujali ľudové piesne, ktorých reč som si všímal i s melódiou, skúmal som ich krásu jednoduchosti, jasnosti a peknoty slova. Mnohé rozprávky, balady a ľudové povesti, ktoré zozbieral P. Dobšinský, ilustroval som v úsilí, aby aj moje obrázky boli pekné, čisté a jasné a tým aj trvácne, ako je pekný a čistý prameň rodnej reči. Žiaľ, terajší spôsob plánovania neprospel mojej ilustračnej práci tak, ako som si predstavoval. No odhliadnuc od toho, pramene slovenskej reči zurčiace v ľudových rozprávkach ostanú pre mňa príťažlivým vzorom a zdrojom poučenia. Mali by sa povinne čítať deťom a súčasne deti by sa mali poúčať o peknote slovenskej reči.

Jazyku treba venovať ustavičnú pozornosť. Je pravda, že v dennej tlači sa zjavujú článočky a poučenia o slovenskej reči. Ale stĺpčok v Kultúrnom živote už vystal* a iné nebodaj vystanú tiež. Sám rušný život ich vytisne. Ak ich úlohu prevezme Kultúra slova, bude dobre plniť svoje poslanie.

Ako neodborník nie som povolaný zaujať stanovisko k veciam okolo jazyka. Pokladám však za správne, že sa nedobrú situáciu podujal napravať Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Teším sa, že naslovovzatí odborníci budú s láskou k veci pracovať a pomáhať, aby sa slovenská reč, tento atribút slovenského národa, stala zasa krásnou.

národný umelec MARTIN BENKA

---

* Tento príspevok sme dostali v novembri minulého roku. V tomto ročníku KŽ opäť uverejňuje stĺpček o jazyku (pozn. red.).

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

čiapať — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo s významom „biť, udierať, cápať". Doložené je iba jediným dokladom od A. P. Záturecké ho: *Jednou rukou pohládza, druhou čiape.* Napriek tomu by sme však pokladali za vhodnejšie hodnotiť toto slovo ako spisovné, a to zriedkavé a expresívne, lebo sa vcelku organicky priraďuje k dokonavej dvojici *čapnúť, čapiť,* ktorú SSJ uvádza ako spisovnú. Analogický je aj pomer medzi *capnúť, capiť* a *cápať.*

Poznámka. Rovnako by sme hodnotili aj predponové *vyčiapať,* ktoré SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo.

čiapkať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „čipčať, pišťať (o kurencoch)". Aj toto slovo máme doložené iba jediným dokladom od Šoltésovej. Ten však o nárečovosti nesvedčí, pripomína skôr slovnú hru: *Elenka (kuriatka) nazvala čiapočkami, preto, že čiapkajú: čiap, čiap, čiap!* Za primerané pokladáme toto slovo hodnotiť ako spisovné, a to zriedkavé.

Poznámka. Sloveso *čiapkať* je pravidelne utvorené od citoslovca *čiap,* ktoré SSJ na základe toho istého dokladu uvádza ako spisovné slovo.

čiepčať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Opäť máme iba jediný doklad — od Dobšinského: *Hostinská nevládala už ani kričať a len tak čiepčala.* Rozdiel medzi *ciepčať* (ktoré SSJ pokladá za spisovné) a *čiepčať* by sme však neinterpretovali ako rozdiel medzi spisovným a nárečovým slovom. Za vhodnejšie pokladáme slovo *čiepčať* hodnotiť ako spisovný, a to zriedkavý variant bežnejšieho *ciepčať.*

Poznámka. Spomenutý rozdiel chápeme tak ako medzi dvojicami *cvrlikať — čvrlikať, cvrkať — čvrkať* (aj tu je z hľadiska spisovnosti irelevantný).

čikotať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Máme naň dva doklady od Urbánka: *Vtáčatká slabo čikotali* a *Vtáci hneď*

---

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle minulého ročníka nášho časopisu.

prestanú čikotať. Sloveso *čikotať* nepôsobí nárečovo. Treba ho pokladať za spisovný, a to zriedkavý variant bežnejšieho *čvikotať,* ktoré SSJ uvádza ako spisovné slovo.

čím — SSJ pri II. (častica) uvádza popri spojení s 2. stupňom *(čím skôr)* aj obmenu s 3. stupňom *(čím najskôr)* a označuje ju ako nárečovú. Myslíme, že toto hodnotenie nie je primerané. O spisovnosti väzby s tretím stupňom tu možno pochybovať skôr na základe toho, že ide o výsledok skríženia s väzbou častice *čo* s 3. stupňom *(čo najskôr).*

čiperný — SSJ uvádza ako knižné zastarané slovo. Vyše polovice dokladov máme zo súčasnosti a slovo *čiperný* sa v nich používa bez zámeru archaizovať. Z toho jasne vyplýva, že slovo *čiperný* zastarané nie je. Otázka je, či sa toto prevzatie z češtiny (SSJ údaj o pôvode neuvádza) v slovenčine už adaptovalo. Už údaj v SSJ, že ide o knižné slovo, poskytuje dôvod o tom pochybovať. Hoci je dokladov pomerne dosť, predsa len novšie ukazujú na menší výskyt v beletrii, prevažujú doklady z publicistiky. Na neúplnú adaptáciu poukazuje aj nápadne malý výskyt abstrakta *čipernosť* oproti adjektívu a adverbiu (v našom materiáli máme iba jediný doklad). Okrem toho sa medzi novšími dokladmi nájdu aj dôkazy na to, že sa slovu *čiperný* nie celkom dobre rozumie a že sa vyskytuje v spojeniach, ktoré by v češtine boli aspoň čudné[2] (napr. *čiperný príkrm* = ostrý, pikantný; *čiperný dážď).* Z uvedeného usudzujeme, že by bolo bývalo primeranejšie adjektívum *čiperný* ako heslové slovo uviesť menším typom a jeho ekvivalenty *bystrý, čulý, rezký, vrtký, šikovný* polotučne.

čír/čier, čírik/čierik — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová s významom „druh jednoduchého múčneho kašovitého jedla; mrvené jedlo do polievky". Ide o dva významy (v slovníku ich bolo treba číslovať). Možno k nim pridať tretí: druh polievky. Synonymá pre jednotlivé významy sú: k prvému *fučka* alebo *kuľaša,* k druhému *mrvance* a k tretiemu *mrvenica.* Ďalej treba odpovedať na otázku, či obe obmeny *čír/čier* majú rovnakú — nárečovú — platnosť. Zdá sa, že podoba *čier* má platnosť užšiu, naozaj nárečovú, viazanú na istú oblasť Liptova (doklady máme iba od Gabaja a Rysuľu). Podoba *čír* nie je tak zemepisne viazaná. Doklady máme od Hviezdoslava, Kukučína, Timravy, Vansovej a Dullovej. Na základe tohto stručného rozboru by sa o nárečovosti (resp. nespisovnosti) podoby *čír* dalo pochybovať.

---

[2] Tento fakt však neuvádzame ako dôkaz o tom, že sa slovo *čiperný* ešte neadaptovalo; o istom stupni „cudzosti" to však svedčí.

Ak však túto vec predbežne ponecháme aj bokom, je zarážajúce, že aj ostatné synonymá uvedených troch významov (okrem slova *mrvance)* SSJ označuje ako nespisovné: *kuľaša* ako nárečové, *fučka* ako krajové; *melence* ako krajové, *mrva* ako nárečové, *drobce* ako nárečové; *mrvenica* ako krajové.

Záver: 1. Na pomenovanie istého druhu polievky máme v našom materiáli slová *mrvenica* a *čír.* Slovo *mrvenica* treba podľa dokladov pokladať za jednoznačne spisovné. Majú ho títo autori: J. Chalúpka, Dobšinský, Hronský, Rázus, Ondrejov, Karvaš, Sečanský a Blažková. Aj slovo *čír* je v tomto význame doložené natoľko, že by bolo možné pokladať ho za spisovné, zriedkavé synonymum slova *mrvenica.*

2. Na pomenovanie mrveného cesta do polievky máme v našom materiáli tieto slová: *mrvance, čír, melence, mrva, drobce.* Najlepšie je doložené slovo *mrvance* (za spisovné ho pokladá aj SSJ). Ale aj slovo *čír* je doložené natoľko, že by sa dalo hodnotiť ako v bode 1. Na ostatné slová máme iba ojedinelé doklady.

3. Pomenovanie múčneho kašovitého jedla máme doložené slovami *fučka, čír* a *kuľaša.* Najlepšie je doložené slovo *fučka.* Majú ho napr. autori: Timrava, Tajovský, Hronský, Švantner, Jesenská a Dullová. Je teda primerané pokladať ho za spisovné.[3] Slová *čír* a *kuľaša* sú v tomto význame slabšie doložené a sú menej známe. Možno ich pokladať za nárečové.

Poznámka. 1. Slovo *čír* vo význame druh polievky alebo cestoviny uvádzajú J. Karlowicz — A. Kryński — W. Niedźwiecki vo svojom slovníku ako nárečové takto: *czer, czyr, cer* — „rodzaj polewki, zacierki". Slovo *zacierki* má výklad „polewka z grudek ciasta gotowanych na wodzie, na mleku". V slovníkoch iných slovanských jazykov sme toto slovo v uvedenom význame nenašli. 2. Dodatočne sme zistili, že na pomenovanie uvedeného druhu polievky a cestoviny sa používa aj slovo *zamrvenka/zamrvienka.* SSJ uvádza oba varianty v oboch významoch. Prvý význam pokladá za spisovný (polievka), druhý (cestovina) za krajový.

čítať — SSJ tretí význam (= počítať) uvádza ako nespisovný, ľudový. Za primeranejšie pokladáme označovať ho ako hovorový.

číž — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Za spisovnú sa pokladá podoba *čížik.* Podľa novších údajov (O. Ferianc, Slovenské názvoslovie vtákov a Stavovce Slovenska) je slovo *čížik* synonymné s názvom *stehlík čížavý* (Carduelis spinus). V knihe Stavovce Slovenska je údaj: „Stehlík čížavý, čížik", ale v indexe sa pridáva aj slovo *číž:* „stehlík čížavý (= číž, čížik). Vychádza z toho záver, že slovo *číž* je spisovné synonymum názvu *čížik,* a to aj ako termín.

---

[3] Bez poznámky ho uvádza slovník A. Jánošíka — E. Jónu.

čmela — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Doklady o nárečovosti nesvedčia (autori: Sládkovič, Hviezdoslav, Vajanský, Gacek). Pokladáme za primeranejšie hodnotiť slovo *čmela* ako spisovný, a to neterminologický a zriedkavý variant pomenovaní *čmeľ, čmeliak.*

čnosť — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo. Na základe dokladového materiálu sa „krajovosť" tohto slova obhájiť nedá (autori sú napr. Dobšinský, Kuzmány, Branecký, Hečko, Jégé, Lazarová, Okál, Brišák, Spesz). Z dokladov (je ich 15) vyplýva, že slovo *čnosť* je spisovný variant slova *cnosť* a že oproti nemu má zriedkavejší výskyt.[4]

Poznámka. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu je pri slove *čnosť* údaj, že sa používa „obyčajne vo sfére spisby katolíckej". Toto tvrdenie nemožno absolutizovať, ale i tak je toto vymedzenie v podstate správnejšie ako v SSJ, lebo je známe, že iba variant *čnosť* bol v úze vydaní Spolku sv. Vojtecha.

črapnúť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s dvoma významami: 1. „rázne, prudko udrieť, čapiť, čapnúť, tresnúť; 2. „prudko padnúť". Oba významy — ale najmä prvý — by sme so zreteľom na expresívnu náplň pokladali za spisovné slová (s prípadným príznakom zriedkavosti — to prichádza do úvahy najmä pri druhom význame).

Poznámka. Na prvý význam máme doklady od Bodenka, Gráfa a Alexyho. (Doklad od Alexyho: *Jano, Janko, Janíčko! Vína sem! Lebo ak nedáš, črapnem ťa po hlave.)*

črenový — SSJ spojenie **črenový zub** uvádza ako nespisovné, ľudové. Ešte okolo r. 1950 sa toto spojenie používalo aj terminologicky (z beletrie máme doklad od Rázusa). Novšie sa v anatomickom názvosloví uprednostňuje názov *stolička.* Nedá sa však povedať, že týmto činom spojenie *črenový zub, črenové zuby* „zľudovelo". Je to spisovné slovo, ktoré stráca terminologickú funkciu.

Poznámka. Podobne nemožno za nespisovné, ľudové pokladať slovo *črenovec* (= stolička, črenový zub). Ešte r. 1957 ho nachádzame v odbornej literatúre. Napr. v knihe K. Slimáka, Poľovné psy sa na str. 29 píše: *„predné stoličky čiže črenovce".* Aj v tomto prípade teda ide o termín, ktorý ustupuje inému termínu *(stolička).*

Poznámka redakcie. Prosíme vážených čitateľov, ktorí poznajú slová *čir (čier), mrvenica, mrvance, zamrvenka/zamrvienka, fučka, kuľaša* (prípadne iné názvy, ktoré sa v istých oblastiach môžu vyskytnúť) a jedlá, ktoré sa nimi pomenúvajú, aby nám svoje poznatky napísali.

---

[4] Ako rovnocenné varianty sa v SSJ uvádzajú *čnosť/cnosť* (pri písmene C). Za rovnocenné ich pokladajú aj Pravidlá slovenského pravopisu pri písmene C i Č (8. vyd.).

O jazykových nedostatkoch v jednom preklade detektívky

LADISLAV DVONČ

V minuloročných letných horúcich dňoch sme hneď po vyjdení prečítali preklad románu M. Srečkoviča *Vražda Márie Letosovej*, ktorý vyšiel vo vydavateľstve Smena ako 132. zväzok edície Dobrodružné romány. Ide tu o bežný detektívny príbeh s holmesovsko-watsonovskou dvojicou, podľa našej mienky, zbytočne na niektorých miestach rozvláčny a pri zápletke nie dosť presvedčivý (najmä pri kľúčovej postave King-Konga). Ale o hodnotenie románu z literárneho hľadiska nám tu nejde a ani sa na to necítime povolaní. My tu chceme upozorniť na niektoré kazy a nedostatky, ktoré sú v jazyku prekladu a ktoré sa pri starostlivejšej revízii konečného textu prekladu (samotným prekladateľom alebo pracovníkom redakcie uvedenej edície) nemuseli vyskytnúť. Preberieme jednotlivé prípady v poradí, v akom ich možno čítať v preklade (ak sa chyba opakuje, uvádzame ju spolu s predošlým alebo predošlými prípadmi). Pritom krátko upozorníme aj na články a menšie príspevky, v ktorých sa o rozoberaných chybách podrobnejšie písalo.

Nevadí — to nič, nič to zato, neprekáža. — *Nevadí, ak sa poponáhľam, chytím autobus o štvrtej (1).* — *Rasputin páchol kozacinou a to zrejme nijak nevadilo najkrajším ženám na dvore ruského cára Mikuláša II* (12). Slovník slovenského jazyka V, Bratislava 1965, 9 výslovne označuje ako nesprávne vyjadrenie *(to) nevadí* a uvádza vyhovujúci ekvivalent *to nič (nerobí)* a *nič to (zato)*. O nesprávnosti slovesa *vadiť* v spisovnej slovenčine sa už viac ráz hovorilo pri rozličných príležitostiach; posledný raz sa o tomto slovese diskutovalo na stránkach Večerníka v príspevkoch J. Vernarského a G. Horáka.[1] V prvej z viet, ktoré vyššie uvádzame, sa mal použiť výraz *to nič* alebo *nič to zato*, v druhej vete sloveso *neprekážať* v tvare minulého času *neprekážalo*.

Akonáhle — len čo. — *Akonáhle dodáš čo len jeden výplod tvojej fantázie, môžeš ma len väčšmi popliesť* (4). Slovník slovenského jazyka[2] hodnotí spojku *akonáhle* ako trochu archaickú. Morfológia

---

[1] Pozri J. Vernarský, *Čo vadí dr. Horákovi. K článku v Pravde: „Troška nápravného cúdenia"*, Večerník, 12, 1967, č. 40, str. 2 — G. Horák, *Úprimné slovo J. Vernarskému*, tamže, č. 46, str. 2. G. Horák v príspevku *Troška nápravného cúdenia (Nechcete vyhrať?)* v Pravde 48, 1967, č. 42, str. 2 kritizoval používanie slovesa *vadiť* v bratislavskom Večerníku.

[2] *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, 19.

slovenského jazyka[3] hovorí, že v spisovnej slovenčine je táto spojka zastaraná. Spracovania slova *akonáhle* v SSJ sa dotkol M. Urbančok[4] v seriáli príspevkov, v ktorom sa kriticky posudzuje spracovanie niektorých slov v tomto slovníku. Podľa autora z normatívneho hľadiska sa vyžaduje pri spojke *akonáhle* spracovanie ako pri spojke *ačkoľvek,* ktorú síce slovník tiež uvádza ako trochu zastaranú spojku, ale ide o spojku celkom zastaranú. Nie je teda správne, ak sa s touto spojkou stretáme v súčasnej literatúre. Správnym ekvivalentom by tu mala byť spojka *len čo.* Tu sa však možno oprávnene pýtať, či je tu vôbec spojka *akonáhle,* resp. *len čo* na mieste. Spojka *akonáhle* ako hypotaktická spojka má časový význam: vyjadruje tesné nasledovanie deja hlavnej vety po deji vedľajšej vety.[5] V našom prípade síce o takúto časovú následnosť ide, dôležitejšia je tu však okolnosť, že dodanie „výplodu fantázie" môže vyvolať popletenie u druhej osoby. V danom prípade ide o vyjadrenie podmienkovej vedľajšej vety s možnou alebo neskutočnou predchádzajúcou príčinou deja nadradenej vety. Tu by bolo potom na mieste použitie podmienkovej spojky *ak* alebo spojky *keď.*

Tvojej — svojej. — V predchádzajúcej vete sa nesprávne používa aj zámeno *tvojej* namiesto *svojej.* V tejto súvislosti upozorňujeme na príspevok E. Kučerovej[6] o používaní privlastňovacích zámen v preklade románu G. Deleddy Elias Portolu.

Húpavý — hojdavý, kolísavý. — Húpavým krokom svojich rozšraubovaných údov sa priblížil ku dverám (8). Slovník slovenského jazyka I, 540 síce slovo *húpavý* neoznačuje kvalifikátorom, z ktorého by vyplývalo jeho negatívne hodnotenie, jednako však slovo *húpavý,* podobne aj *húpať sa, húpačky* sa v spisovnej slovenčine hodnotí ako nesprávne; v spisovnej slovenčine používame výrazy *hojdať sa, hojdačky, hojdavý* atď.[7] Namiesto slova *húpavý* sa v citovanej vete malo použiť príd. meno *hojdavý* alebo *kolísavý,* uvádzané v SSJ pri výklade slova *húpavý.*

Ješitnosť — márnomyseľnosť. — Čím bola námaha väčšia, tým bola moja ješitnosť menšia (10). Slovník slovenského jazyka I, 651 uvádza: *ješitný, ješitnosť,* správ. *márnomyseľný, márnomyseľnosť; márnivý, márnivosť.* Aj používanie slova *ješitný* v spisovnej slovenči-

---

[3] *Morfológia slovenského jazyka,* Bratislava 1966, 709.
[4] M. Urbančok, *Čítame Slovník slovenského jazyka,* Kultúra slova 1, 1967, 44.
[5] *Morfológia slovenského jazyka,* tamže.
[6] E. Kučerová, *K prekladu privlastňovacích zámen,* Kultúra slova 1, 1967, 16—17.
[7] Pozri napr. F. Kočiš, *Slovenčina v materských školách,* Pravda 48, 1967, č. 193, str. 2.

ne bolo už predmetom kritiky.[8] Namiesto slova *ješitnosť* sa tu mal použiť ako vecne priliehavý výraz *márnomyseľnosť*.

Francúzsky — po francúzsky. — Nuž hovorila len francúzsky a anglicky (25). *Vravel anglicky* (40). *Spýtala sa anglicky* (42). Slovník slovenského jazyka[9] pri predložke *po* výslovne uvádza ako deviaty význam používanie predložky *po* v príslovkových výrazoch spôsobu s príkladmi *po slovensky, po rusky, po maďarsky.* V preklade sa iba raz používa takéto správne vyjadrenie: *Odpovedala celkom hlasno po anglicky* (42). Na nesprávne používanie prísloviek typu ‚francúzsky' ‚anglicky', ‚nemecky', ‚domácky' a pod. namiesto *po francúzsky, po anglicky, po nemecky, po domácky* sme upozornili v kritike jazykovej stránky niekoľkých článkov z jedného čísla časopisu Sloboda.[10]

Bouloňský — boulonský. — Profesor Krausel mal príčinu, aby sa to, čo sa začalo v Bouloňskom lesíku, skončilo vraždou na Modrom Brehu! (37). V našom prípade ide o odvodzovanie prídavného mena na *-ský* od podstatného mena — vlastného mena, zakončeného na *ň* vo výslovnosti, v písme na *-gne (Boulogne).* V spisovnej slovenčine pri odvodzovaní slov príponou *-ský* od podstatných mien, ktorých odvodzovací základ sa končí na spoluhlásku *ň*, spoluhláska *ň* sa zamieňa spoluhláskou *n: kôň — konský, Viedeň — viedenský, Kodaň — kodanský, Plžeň — plzenský* a pod. Tu sa robí veľmi často chyba v tom, že sa pred príponou *-ský* ponecháva spoluhláska *ň*, na čo sa tiež v poslednom čase viac ráz upozornilo pri rozličných príležitostiach.[11] Podobne používame spoluhlásku *n* namiesto *ň* aj pri odvodzovaní príd. mien na *-ský* od cudzích vlastných mien, v ktorých sa vyslovuje *ň*, pričom sa píše rozdielne podľa príslušného pravopisného systému jazyka, z ktorého pochádza, napr. *Abony — abonský* (nie ‚abonský' alebo ‚aboňský'), *Bretagne — bretanský* (nie ‚bretagneský' alebo ‚bretaňský' ani ‚bretagnský', ako sme to čítali v Slobode 22, 1967, č. 15, str. 12). Na vec sme osobitne upozornili v súvislosti s príd. menom k názvu *Bologna.*[12] Podobne používame namiesto formy ‚boulognský' alebo ‚bouloňský' podobu *boulonský,* v ktorej sa rešpektuje kodifikácia spisovnej slovenčiny — písanie *n* podľa výslovnosti.

Kedy — keď. Nikola tvrdil, že dátumy znamenajú dni, kedy bolo treba peniaze vrátiť (39). — *Dátum smrti sa kryje s dňom, kedy mali*

---

[8] Pozri V. Uhlár, *„ješitný"?,* Rozhlas a televízia 13, 1957, č. 33, str. 16.

[9] *Slovník slovenského jazyka III,* Bratislava 1963, 102 (v rámci I. skupiny významov).

[10] Pozri L. Dvonč, *O jazyku v Slobode,* Kultúra slova 1, 1967, 154.

[11] Pozri napr. môj príspevok *„Kodaňský" — správne kodanský,* Jazyková poradňa II, Bratislava 1960, 245—246 alebo najnovšie Š. Michalus, *Nie „koňský", ale konský,* Večerník 12, 1967, č. 111, str. 5.

[12] Pozri L. Dvonč, *Zo svojrázneho písania veľkých písmen,* SR 32, 1967, 181.

vrátiť väčšiu sumu (39). Používaniu slova *kedy* vo funkcii slova *keď* venoval pozornosť v osobitnom článku V. Blanár.[13] Ukázal, že používanie slova *kedy* sa od prípadu *Kedy prídeš, vtedy to dostaneš* ďalej rozširuje i na také časové súvetia, ktoré majú v hlavnej vete nie príslovku *vtedy*, ale akékoľvek časové určenie. V našom prípade ide o použitie vedľajších prívlastkových viet s časovým významom. Na čele prívlastkových vedľajších viet býva hypotaktická spojka *keď* s časovým významom, nie *„kedy"*.[14]

Srbochorvatský - srbochorvátsky. - Zo srbochorvatského originálu preložil Ján Jankovič (44). V spisovnej slovenčine nepoužívame podobu *srbochorvatský* (ani *chorvatský*), ale *srbochorvátsky* (ako aj *chorvátsky*).

Toľkoto k jazykovým nedostatkom v spomínanom preklade J. Jankoviča.

Niekto by sa mohol opýtať: Je vôbec potrebné upozorňovať na jazykové nedostatky v preklade detektívky, ktorá vyšla v zošitovom vydaní uvedenej edície? Neberie sa tu azda trochu prísny meter? Nazdávame sa, že nie. Po prvé možno upozorniť na to, že preklad vyšiel v náklade 35 000 exemplárov, čo je náklad veľký, zriedkavý pri iných prekladoch kníh. O zošitových vydaniach románov je ďalej dobre známe, že sa hojne vzájomne vypožičiavajú alebo vymieňajú, takže možno predpokladať, že jeden výtlačok prečítajú azda aj traja alebo aj viacerí čitatelia (najmä v študentských domovoch a na vojenčine). Treba pritom brať do úvahy fakt, že tento druh vydaní čítajú najmä mladší ľudia, ktorí neraz ešte nemajú dostatočne upevnené jazykové povedomie, a tak takéto a podobné nedostatky (nie chybičky!) zbytočne narúšajú ich jazykový úzus. Preto nám nie je ľahostajné, či takáto literatúra vychádza alebo nevychádza bez rušivých jazykových chýb.

V preklade na str. 44 redakcia oznamuje vydanie nasledujúceho románu, ktorým bude špionážny román Rozlúčka so špiónom od poľského autora Jana Litana. Redakcia sľubuje pritom mimoriadny čitateľský zážitok touto vtipnou vetou: „Keď román dočítate, isto si poviete, že v tých Dobrodružných románoch sú fajn chlapci, lebo zas vydali dobrý román." Aj keď nepopierame, že v edícii vyšli už a zaiste aj vyjdú ďalšie dobré a pútavé romány (o čom svedčí aj stúpajúci náklad jednotlivých diel), s prekladom románu M. Srećkoviča, ako sme to ukázali, nemôžeme byť úplne spokojní. „Fajn chlapci" by sa mali lepšie preukázať.

---

[13] Pozri V. Blanár, *Keď — kedy*, SR 17, 1951/52, 104.
[14] Pozri *Morfológiu slovenského jazyka*, 724.

DISKUSIE

O istej šablóne

JOZEF ZAVARSKÝ

K tejto poznámke priviedli ma dva príspevky v Kultúre slova — Mihálova kritika *O istom preklade* (KS 1, 1967, 111-112) a Lerchovej odpoveď na ňu *O istej kritike istého prekladu* (tamže, 277-278). Nemienim sa miešať do polemiky (aj keď dávam väčšmi za pravdu Mihálovi), no rád by som poukázal na isté jazykové šablóny, čo často mýlia používateľov jazyka a celkom zbytočne im zväzujú ruky.

Priveľmi sme si navykli mechanicky nahrádzať chybné slovo, väzbu alebo spojenie niektorým iným slovom, väzbou, spojením. Poučený pisateľ, redaktor alebo korektor namiesto slova *kľud* bežne použije slovo *pokoj*, no málokomu príde na um, že dakedy je vhodnejšie v danom kontexte slovo *ticho* alebo hoci *chladnokrvnosť* (to druhé napr. v spojení *s kľudom Angličana)*. Tento príklad možno nie je najlepší, no ako východisko vari poslúži.

Chcem sa pristaviť pri výmene názorov Mihála a Lerchovej o správnosti výrazu *až na to* v tejto vetnej súvislosti: *Ako sa cítite? Dobre, až na to, že musíme žiť!*

Mihál správne kritizuje, že sa tento výraz nemal použiť, a správne hovorí, že namiesto chybného *až na* máme *okrem* alebo *vyjmúc*. Na druhej strane s Lerchovou možno súhlasiť v tom, že veta *Dobre, okrem toho, že musíme žiť!* vyznieva akosi čudne, nezvyčajne a ťarbavo. V takomto prípade nejeden používateľ jazyka príde do pomykova, či pristať na navrhovanú úpravu, ktorá výraz *až na* prevádza na normovaný spôsob vyjadrenia, či sa pridržať síce nesprávneho, ale zrozumiteľnejšieho spojenia. Kde je tu chyba, čo nás mýli? Je to azda nedokonalosť jazyka? Nie, ani najmenej, na vine je šablóna.

Keby sme si špeciálne všímali vety s výrazom *až na,* prišli by sme čoskoro na to, že tam, kde váhame nahradiť ho slovami *okrem, vyjmúc,* komplikuje nám situáciu nasledujúca spojka *že.* Ťažkosti nám teda robí nie samo prevádzanie výrazu *až na* do spisovnej slovenčiny, ale celá nespisovná spojková konštrukcia *až na to, že.* Nuž nechajme bokom navrhované (a známe) úpravy a pokúsme sa zistiť, či nemožno celý výraz *až na to, že* nahradiť nejakou spojkou. Takáto spojka jestvuje a je ňou slovo *ibaže.* Ak toto slovo použijeme namiesto

spomínanej konštrukcie, urobíme zadosť spisovnej norme a veta nebude znieť nezvyčajne, lež naopak, bude slovenskejšia: *Ako sa cítite? Dobre, i b a ž e musíme žiť.*

Pri tejto príležitosti poukážem ešte na jeden výraz. Naučili sme sa (podaktorí) nahrádzať spojenie *v prvom rade,* aj keď ho niektorí jazykovedci uznávajú za plnoprávne, spisovné, časticami *predovšetkým, najmä.* Ťažkosti nám však spôsobuje spojenie *v neposlednom rade,* o ktorého spisovnosti opovažujem sa prinajmenšom pochybovať. Myslím si, že sa u nás v tlači udomácnilo pod vplyvom češtiny. Ide napríklad o takéto použitie: *O skoré dokončenie objektu zaslúžili sa stavebné i montážne organizácie a v neposlednom rade aj subdodávatelia, ktorí dodali potrebný materiál v predstihu.*

V slovenskom kontexte je toto spojenie nepriliehavé, ale nevieme nájsť adekvátny výraz, ktorým by sme ho nahradili. Opäť nám prekáža šablóna, pretože mimovoľne hľadáme doslovný preklad výrazu. A vo väčšine prípadov (ak nie vo všetkých) stačí napísať namiesto neho *n a p o k o n* alebo *n a o s t a t o k.*

Niekto môže namietať, že slová *napokon* a *naostatok* majú práve opačný význam ako spojenie *v neposlednom rade.* To je pravda, ale niekoľkokrát som sa presvedčil, že ak autorovi urobíme v texte takúto úpravu, ani si nezmyslí protestovať, že sme mu zmenili zmysel vety. Ako si to vysvetliť? Výraz *v neposlednom rade** je klišé (navyše nepodarené), ktoré stráca svoj doslovný význam. A zasa častice *napokon, naostatok* nijako nevyjadrujú, ako by sme pri ich doslovnom chápaní mohli čakať, že to, čo je vo vete za nimi, berieme ako posledné, čo si sotva hodno všimnúť. To vidieť napríklad na vete z Kukučína: *Veď napokon je ona z najlepších žien medzi težackými.* (Citát je uvedený v SSJ II na strane 267 v hesle *napokon.*)

Celkom pokojne môžeme teda aj spomínanú vetu napísať takto: *O skoré dokončenie objektu zaslúžili sa stavebné i montážne organizácie a n a p o k o n (n a o s t a t o k) aj subdodávatelia, ktorí dodali potrebný materiál v predstihu.*

---

* Hodnotenie spojení *v prvom rade, v neposlednom rade* ako bohemizmov je príliš priamočiare. Porovnanie s cudzími (neslovanskými) jazykmi ukazuje, že ide skôr o europeizmus. (Pozn. redakcie.)

Prekladanie termínov otopný, topný

PETER HAČUNDA

V slovenských prekladoch z českej technickej literatúry, týkajúcej sa vykurovania, sú pri istých odborných termínoch niektoré nejednotnosti a nesprávnosti. Niektoré termíny sa prekladajú do slovenčiny buď viacerými slovami, buď len jedným, ale významovo nevhodným slovom. Isteže takýto stav nie je zdravý, preto je tu potreba kodifikovať správne slovenské ekvivalenty k príslušným českým termínom.

V okruhu vykurovania ide najčastejšie o dva termíny: české prídavné meno *otopný* prekladá sa ako *vykurovací, ohrievací, výhrevný, ohrevný, vyhrievací* a český výraz *topný* prekladá sa do slovenčiny slovom *vykurovací.*

Príklad na prekladanie slova *otopný* slovom *vykurovací* nájdeme v knižke Rukoväť bezpečnosti práce I (Práca, Bratislava 1958), kde sa na str. 167 cituje paragraf 71 vyhlášky čís. 113/1961 Úr. v. O podrobných predpisoch pre pozemné stavby: *„Treba sa postarať najmä o možnosť ľahkého čistenia v y k u r o v a c í c h plôch . . .“* V českom texte je napísané *lehkého čištění o t o p n ý c h ploch.*

Príklady na prekladanie slova *otopný* slovenským výrazom *výhrevný* sú i vo Vyhláške Min. miestneho hospodárstva čís. 197/57 zo dňa 10. októbra 1957 O odplate za ústredné vykurovanie a dodávku teplej vody — slovenské znenie. V paragrafe 3 tejto vyhlášky je v 1. odseku slovo *výhrevný* v takomto kontexte: *Úhrn odplát v celom dome za jedno v ý h r e v n é obdobie . . .“;* v českom znení vyhlášky čítame *za jedno otopné období.* Ďalší príklad vezmeme z paragrafu 4 cit. vyhlášky, z 3. odseku: *„Vykurovanou miestnosťou sa rozumie miestnosť vybavená v ý h r e v n ý m i telesami . . .“* V českom znení vyhlášky: *„. . . vybavena o t o p n ý m i tělesami . . .“* Nadpis paragrafu 5 cit. vyhlášky znie: *„Výška odplaty v prípade, keď nájomný pomer vznikol alebo zanikol v priebehu v ý h r e v n é h o obdobia“;* v českom znení: *„. . . v průběhu o t o p n é h o období“.*

Príklady na preklad českého slova *otopný* výrazom *vyhrievací* sme našli v československej štátnej norme ČSN 06 1120 z r. 1961 Vyhrievacie článkové telesá oceľové. Táto norma je analógiou skôr vydanej normy ČSN 06 1110 Otopná článková telesa litinová, takže je zrejmé, že v ČSN 06 1120 sa český termín *otopný* prekladá ako *vyhrievací.*

V citovanej knižke Rukoväť bezpečnosti práce I sú príklady aj na nesprávne prekladanie českého slova *topný* slovenským ekvivalentom *vykurovací.* V ďalších odsekoch paragrafu 71 spomínanej vyhlášky č. 113 sa na strane 167 píše: *„V lete možno používať teplovodné vyku-*

rovacie telesá s parnými a elektrickými v y k u r o v a c í m i vložkami." V českom znení: „. .". *s parními a elektrickými t o p n ý m i vložkami.*"

Podľa nášho názoru je správne prekladať slovo *topný* do slovenčiny slovom *hrejný,* resp. keď ide o materiál určený na spaľovanie s cieľom získať teplo, slovom *kurivový.* K slovu *otopný* navrhujeme slovenský ekvivalent *ohrevný,* resp. vo vymedzených prípadoch *vykurovací.*

Pri zdôvodnení prekladania slova *topný* uplatňujeme významové kritérium: slovom *vykurovací* nemožno prekladať český výraz *topný* preto, lebo sa ním označuje (aj v češtine) pojem „vybavujúci priestor teplom, vyteplujúci priestor", a nie pojem „určený na výrobu tepla, teplovyvíjajúci, teplodajný", čo české slovo *topný* fakticky znamená.

Pri zdôvodnení prekladania druhého slova (ide o adjektívum *otopný)* prihliadame na význam slova *otopný.* Ten v slovenčine najlepšie vystihuje slovo *ohrevný.*

Ešte o termínoch v tepelnej technike

JÁN HORECKÝ

V príspevku Ing. Hačundu sa správne poukazuje na nejednotnosť i vecnú nesprávnosť pri používaní prídavných mien *vykurovací, vyhrievací, ohrievací, výhrevný, ohrevný.* Prekvapuje však, že túto otázku ako odborník v tepelnej technike neposudzuje z hľadiska pojmového, ale iba z hľadiska ekvivalentu za české prídavné mená *topný* a *otopný.* Prekvapuje to nie preto, že vychádza z češtiny, ale preto, že z pojmového hľadiska je riešenie tohto problému schodnejšie: veď ekvivalentov za dve české prídavné mená je v slovenčine päť, ale základné pojmové fakty sú iba dva: proces, ktorým sa vyvíja teplo, a ďalej proces, ktorým sa dodáva teplo nejakému priestoru.

Pre tento druhý proces máme v slovenčine jednoznačne sloveso *kúriť,* resp. *vykurovať.* V prospech podoby *vykurovať* (teda nie *kúriť*) hovorí to, že má iba jeden význam „dodávať teplo do priestoru", teda význam potrebný pre naše ciele, kým podoba *kúriť* má aj všeobecnejší význam „udržiavať oheň". Práve pre svoju jednoznačnosť sa sloveso *vykurovať* začína čoraz viac používať aj v názve *ústredné vykurovanie* namiesto doterajšieho názvu *ústredné kúrenie.*

Pre prvý proces máme po ruke sloveso *hriať.* Toto sloveso, podobne ako mnohé iné jednoslabičné slovesá typu *piť, žať, pásť, priasť,* má však nevýhodu, že od neho nemožno pravidelne tvoriť prídavné meno

príponou *-ací*, teda také prídavné meno, ktorým sa označuje vlastnosť všeobecného vzťahu k deju pomenovanému daným slovesom (v neurčitku). V takýchto prípadoch však môžeme siahnuť po vhodnom predponovom slovese, ktoré sa končí na *-ať*, a od neho už môžeme dobre utvoriť prídavné meno na *-ací*. Takto sa nie tak dávno utvorilo prídavné meno *spriadací* prostredníctvom slovesa *spriadať*, hoci uvedený dej by stačilo označiť slovesom *priasť*.

Takýto postup by bol najvhodnejší aj pri slovese *hriať*. Tu máme k dispozícii viac predponových slovies s približne rovnakým významom: *vyhrievať, ohrievať, zahrievať, zohrievať*. Pri hlbšom rozbore sa však ukáže, že slovesá s predponou *o-, zo-, za-* vyjadrujú dodávanie tepla iba do určitej, obyčajne menšej miery. Preto je účelné vziať sloveso *vyhrievať*, a to tým viac, že s predponou *vy-* máme už veľmi blízke slová *výhrevný* a *výhrevnosť*. Prídavné meno *výhrevný* má dosť jasne vyhranený význam, označuje sa ním vlastnosť paliva. Preto je správne použiť ho v spojeniach ako *výhrevná látka, výhrevné prostredie*.

Ak sa má vyjadriť všeobecný vzťah k vyhrievaniu, treba použiť prídavné meno *vyhrievací*. Toto prídavné meno by teda bolo na mieste v spojeniach ako *vyhrievacia plocha, vyhrievací odpor, vyhrievací obvod, vyhrievacia duša*. Prídavné meno *vykurovací* by zase bolo na mieste v spojeniach ako *vykurovacie obdobie, vykurovacie teleso, vykurovací článok*.

Ks

ROZLIČNOSTI

Hoci

Spojka *hoci* patrí k najosobitejším slovenským spojkám. Pozornosť si zaslúži z hľadiska svojho pôvodu, významu, funkcie, ale aj z hľadiska štylistického využitia.

Jednotvárnosť je najväčším nedostatkom dobrého štýlu. Nepríjemne prekvapujú také písomné prejavy, ktoré z väčšieho počtu rovnoznačných slov poznajú a používajú stále iba jedno. Vo vedľajších príslovkových prípustkových vetách však nemáme iba jednu spojku, ale viacero spojkových výrazov: *aj čo, čo aj, čo i, čo, aj keď, i keď, bárs aj, nech aj,* zavše aj *trebárs;* no najvýraznejšou spojkou je *hoci (hoc).*

Uvedieme niekoľko príkladov na spojku *hoci:*

H o c i je už starý a zmorený, predsa len nepokladá za múdre tak odrazu zomrieť na choleru. (Hečko) — *H o c i podložil smolienky, od ktorých sa drevo chytí blkom, v ohnisku len tlelo a dymilo sa.* (Zúbek) — *Nehovoril, h o c i mal naveky plno reči.* (Horák) — *Kolesá sa kĺžu hladko, h o c majú ráfy z pevnej gumy.* (Kukučín) — *H o c i slovenský ľud veľa trpel, nikdy sa nevzdal svojich práv.* (Hrušovský)

Neraz sa stane, že v školských úlohách žiakov z jednej triedy sa ani raz nevyskytne spojka *hoci.* Väčšmi však prekvapuje, ak aj v odborných článkoch, zavše aj v recenziách niektorých našich literárnych kritikov sústavne a jednostranne sa používa iba spojkový výraz *i keď.* Obidve zistenia však navzájom predsa len súvisia: Naša školská jazyková výchova v tomto smere zaostáva; vetným rozborom venuje veľa času, no vedľajším prípustkovým vetám málo a spojke *hoci* sa už pozornosť neujde.

Spojka *hoci* má výhodu aj v tom, že okrem výraznosti a jednoznačnosti je rázovitou slovenskou prípustkovou spojkou, ktorá na vyjadrenie vzťahu podradenosti v prípustkových vetách je jedinečná a jednoslovná, kým synonymické spojky *aj čo, i keď* sa v jednotlivých svojich zložkách *(aj, čo, i, keď)* veľmi využívajú na vyjadrenie iných vzťahov medzi skladmi a vetami.

Spojka *hoci (hoc),* v nárečiach aj *hocaj, hodzaj, hocpriam, hoclen, hoďa, hoďas, choc, chocaj,* je známa v poľštine (*hoć, chocia, chociaj, chociaż),* v ruštine (*choťa, choť*), bieloruštine (*choťa, chočb chocb*), ukrajinčine *(choťaj, choť, choč, choča).* V češtine tejto spojky niet.

Etymologicky súvisí so slovesom *chcieť (chotěti)*, pravdepodobne so zmeraveným prechodníkom prítomným *chotę* a tvaru *si* (konjuktív od *byť, som*), teda *choťa si (choťs,' choc, choci, hoci)*. Tvar *choc, chocaj* vo východoslovenských nárečiach je pôvodnejší, tvar *hoci* je mladší.

Spojke *hoci, hoc* prináleží prednosť pred ostatnými prípustkovými spojkami, hoci aj spojkové výrazy *aj keď, i keď, čo aj, aj čo* sú správne. Treba ich však rovnomerne používať, neupadať do štylistickej jednotvárnosti ani v odborných článkoch. Ba nezabúdať ani na spojku *bárs aj* (vyslov *bárzaj*), ktorá je taká častá napr. v štúrovských textoch a ľudovej reči.

Bolo by veľmi nesprávne, keby sa spojkový výraz *i keď* pomýlene pokladal za štylisticky príznačný pre odborné texty. Aj v odborných textoch má plné oprávnenie spojka *hoci (hoc)*.

V. Uhlár

Poctivosť — statočnosť

Eugen Klinger v preklade Steinbeckovho diela Túlavý autobus (Bratislava 1967) použil slová *poctivosť* a *poctivý* na niekoľkých miestach (napr. str. 244) v takomto spojení: *v súčasných spoločenských podmienkach nemôže nikto poctivým spôsobom nadobudnúť väčší majetok; bol presvedčený, že poctivosť sa skôr alebo neskôr dočká odmeny* (str. 215).

Z citovaného i ďalšieho kontextu jasne vyplýva, že tu nejde o pohlavnú čistotu, panenstvo, či panictvo, ale o statočnosť, dobré meno, česť, počestnosť, bezúhonnosť alebo charakternosť v konaní a vystupovaní. Slovník slovenského jazyka (III, str. 111 a n.) však hodnotí slovo *poctivosť* predovšetkým vo význame pohlavnej čistoty a naopak, jeho použitie vo význame „česť, statočnosť, dobré meno" pokladá za trochu zastarané. Prekladateľ akiste nemal v úmysle — nemal na to zrejme dôvody — použiť slovo *poctivosť* na vystihnutie zastaranosti citovaného textu. Vtedy by sa totiž uplatnilo funkčne a oprávnene. Keďže takýto predpoklad neprichádza do úvahy, vychodí z toho, že slovo *poctivosť* tu použil nesprávne, lebo sem sa priam pýta napr. slovo *statočnosť* a *statočný* (konajúci v súlade so cťou, poriadny, bezúhonný). Aj keby sme teda akceptovali hodnotenie Slovníka („trochu zastarané") — a nemôžeme ho bez výhrad — nedá sa schváliť Klingerovi použitie tohto slova v uvedenom kontexte. Tým skôr ho odmietneme, keď nás jazykový cit upozorňuje, že ani Slovník celkom spravodlivo nehodnotí toto slovo. Ukazuje to napr. výraz *poctivá panenka*

z ľudovej poézie, *poctivá žena* vo význame pohlavne statočná, počestná, bezúhonná. Upozorňuje na to i Zaunerova Praktická príručka slovenského pravopisu (1958, str. 318): *poctivý pracovník*, lepšie *statočný pracovník, poctivosť — poctivosť v práci*, lepšie *statočnosť v práci.*

Klingerov preklad by bol teda len získal na slovenskosti, keby bol tu uplatnil náležité a výstižné slová, napr. *statočnosť, statočný*, ktoré by v kontexte nevyvolávali iné predstavy. Veď román Steinbeckovým pričinením priam oplýva pasážami, ktoré odhaľujú postavy nie ako nestatočné, ale ako naisto nepoctivé. V takejto situácii osobitne vypuklo bije do očú a ušú nedobre volené slovo *poctivosť* a *poctivý*. Prekladateľ asi pochybil vplyvom češtiny, kde slovo *poctivosť* má zhruba význam slovenského slova *statočnosť* a slovo *statečnost* význam „smelosť, hrdinskosť". No toto vysvetlenie ho nijako neospravedlňuje, lebo prekladal do slovenčiny.

A. Chmelík

Ku skloňovaniu názvu Monte Carlo

Pri používaní názvu *Monte Carlo* v 6. páde sme sa stretli v bežnej jazykovej praxi s veľkou neustálenosťou. Jednak sa tu používa podoba *Monte Carlo*, čiže slovo *Monte Carlo* sa v tomto prípade neskloňuje, jednak sa stretáme s tvarmi *Monte Carle* a *Monte Carlu* s príponami *-e* a *-u: Za letného pobytu v Monte Carlo otec sa stretol so slávnym talianskym tenorom Enricom Carusom* (Horizont 3, 1967, č. 1, str. 17). *V Monte Carle vyhral 23 miliónov za večer* (Smena, 30. 7. 1966, str. 10). — *V skutočnosti dochádzalo v Monte Carlu k nejakým desiatim sebevraždám ročne* (Sloboda 21, 1966, č. 30, str. 12). Oprávnená je otázka, ktorá z uvedených foriem sa má vlastne v lok. sg. používať.

Názov *Monte Carlo* je stredného rodu. Končí sa na samohlásku *-o*, ako sú zakončené podst. mená str. rodu vzoru *mesto*. Podst. mená tohto vzoru mávajú v lok. sg. pádovú príponu *-e*, napr. *v meste, o kladive*. Pri niektorých slovách však býva namiesto prípony *-e* prípona *-u*. Je to pri podst. menách, ktoré majú pred koncovým *-o* spoluhlásky *k, g, ch, h*, a pri prevzatých podst. menách, ktoré majú pred koncovým *-o* samohlásku, napr. *v mlieku, v Kartágu, v Togu; v Montevideu, na Borneu* a pod.

Ak preskúmame uvedené tvary z hľadiska skloňovania podstatných mien vzoru *mesto*, vidíme, že tvar *Monte Carlu* tu neprichádza do ú-

vahy, pretože pred pádovou príponou *-o* nepredchádza v názve *Monte Carlo* samohláska alebo spoluhláska *k, g, ch* alebo *h,* ale spoluhláska *l.* Pri slovách s touto spoluhláskou pred príponou *-o* je v lok. sg. prípona *-e,* napr. *veslo — o vesle, vetrilo — o vetrile,* a tak aj pri názve *Monte Carlo* má byť v lok. sg. prípona *-e,* teda tvar *v Monte Carle,* doložený z denníka Smena.

Systémová podoba *Monte Carle* sa pociťuje ako neobvyklá pre zvukovú zhodu oboch častí názvu. Preto sa niekedy stretávame s používaním názvu *Monte Carlo* ako nesklonného podst. mena, takže aj v lok. sg. je tvar *Monte Carlo* (aj používanie tvaru *Monte Carlu* možno azda vysvetliť rovnako v niektorých prípadoch). Pretože názov *Monte Carlo* už celkovou svojou podobou sa ťažko zaraďuje do morfologickej štruktúry spisovnej slovenčiny, možno pripustiť používanie názvu *Monte Carlo* ako nesklonného podst. mena najmä v lok. sg. pre spomínané ťažkosti s tvarom *Monte Carle.* Inak systémový tvar lok. sg. je *Monte Carle.*

L. Dvonč

O slovenských džúsoch

V našich obchodoch sa popri zahraničných džúsoch začínajú zjavovať aj džúsy vyrobené na Slovensku. Stredoslovenské konzervárne a liehovary v Liptovskom Mikuláši, závod Prievidza, nazvali svoj výrobok *Karola juice,* Západoslovenské konzervárne a liehovary v Trenčíne, závod Nové Mesto nad Váhom, *Pirueta džus* (alebo *Pirueta, džus*) a Východoslovenské konzervárne v Prešove, závod Bardejov, vyrábajú *džus Pirueta.*

Pristavíme sa najprv pri prvých dvoch názvoch, pretože sme už aj v obchodoch počuli vety: *A ešte jeden Karola džús, Máte Pirueta džús?* Upozorníme pritom aj na iné jazykové chyby na etiketách spomínaných výrobkov. Nazdávame sa, že jazykovej stránke textov, s ktorými sa stretáme pri takej každodennej činnosti, ako je nákup, treba venovať pozornosť. Veď etiketa, nálepka, text na obaloch rozličných tovarov sa dostávajú do každej domácnosti, ku každému spotrebiteľovi.

Etikety, o ktorých je reč, majú slovenský text. Podľa toho usudzujeme, že spomínané džúsy sú určené len na domáci trh. Názvy *Karola juice* a *Pirueta džus* však prezrádzajú, že ich autori pravdepodobne chceli napodobniť názvy cudzích džúsov, ktoré majú (bez ohľadu na to, z ktorej krajiny sa k nám dostávajú) anglické texty. Uvedieme na ilustráciu niekoľko príkladov: *Sunora, Grapefruit Juice; Orange Juice La Fruta; Lemon Juice La Fruta.*

Všimnime si, že v prvom prípade *(Sunora, Grapefruit Juice)* je na prvom mieste meno džúsu (výrazne umiestnené na hornej časti etikety), ostatok je na dolnej časti plechovky. V druhom prípade je poradie obrátené *(Orange Juice La Fruta)*. Preklady: *Sunora, grapefruitový džús; pomarančový džús La Fruta.* Takéto názvy by boli v spisovnej slovenčine správne.

Autori mien *Karola juice* a *Pirueta džus* postupovali mechanicky a neuvedomili si, že sa vážne prehrešujú proti pravidlám slovenskej gramatiky. Lebo ak sa v spisovnej slovenčine podstatné meno v nominatíve určuje podstatným menom v tom istom páde, stojí na prvom miesto nadradené (určované) slovo, ktoré má všeobecnejší význam, len na druhom mieste slovo určovacie (v našich prípadoch vlastné meno). Ak by sme pripustili, že spojenia *Karola juice* a *Pirueta džus* sú správne, za správne by sme museli uznať aj spojenia *Juro sváko, Mária teta, Mier baňa* a pod. Takéto konštrukcie však aj menej obratný používateľ slovenčiny na prvý pohľad odmietne. Pravdaže, správny je iba slovosled: *sváko Juro, teta Mária, baňa Mier* . . .

Podľa toho, čo sme povedali, by bolo správne pomenovať naše džúsy takto: *d ž ú s K a r o l a, d ž ú s P i r u e t a,* alebo umiestniť slovo *džús* na etikete tak, aby bolo poznať, že nepatrí k názvu. Ešte výhodnejšie — a to z nejazykových dôvodov — by bolo vyjadriť príslušným vzťahovým prídavným menom, z čoho je džús vyrobený. Správne by boli tieto obmeny: a) *džús Karola, džús Pirueta;* b) *pomarančový (jahodový, mrkvový) džús Pirueta;* c) *Karola, džús;* d) *Karola, pomarančový (jahodový, mrkvový) džús.*

Pravdaže, každý džús by nemusel mať osobitné meno (bežné výrobky dennej potreby ho spravidla nemajú). Meno je odôvodnené najmä vtedy, keď sa vyrába viac džúsov z toho istého ovocia, prípadne z iných dôvodov (meno výrobcu a pod.).

V troch názvoch, ktoré sme na začiatku uviedli, sa slovo *džús* píše dvojako: raz ako *juice* (pravopisom jazyka, z ktorého sme slovo prevzali — po anglicky), dvakrát ako *džus* (v poslovenčenej podobe, ale bez dĺžky). Ani jedna z týchto podôb nie je správna. Pomenovanie *džús* sme prevzali z angličtiny len nedávno, ale rýchlo sa u nás udomácňuje. Slovník slovenského jazyka toto slovo neuvádza ani v jednej z uvedených podôb, ale mladší Slovník cudzích slov (Š a l i n g — Š a l i n g o v á — P e t e r, SPN 1965) ho má na str. 279 v podobe *džús* a vysvetľuje, že je to „druh ovocnej šťavy". Podoba *džús* je pre slovenčinu výhodná z výslovnostnej, ale najmä z gramatickej stránky. Zakončenie na spoluhlásku prezrádza, že ide o podstatné meno mužského rodu (neživotnosť je zrejmá) a spoluhláska *s* aj to, že slovo *džús* treba skloňovať pravidelne podľa vzoru dub. Žiaľ, správnu podobu tohto slova výrobcovia zatiaľ ešte nepoužili.

A ešte poznámka. *Džús Pirueta* (ten stredoslovenský) *doporučuje* Ústav pre výživu ľudu. Aby sme nezanedbali ani starostlivosť o zdravie jazyka, upozorňujeme, že tvar *doporučuje* treba nahradiť spisovnou podobu *odporúča*. Slovník slovenského jazyka slovesá *doporučiť* a *doporučovať* označuje jednoznačne ako nesprávne.

Boli by sme radi, keby sa po prečítaní našej poznámky zamyslelí nad textami na svojich výrobkoch všetci, ktorí majú záujem, aby sa o tom, čo vyrábajú, hovorilo len a len s uznaním.

P. Kušnír

ZPRÁVY A POSUDKY

Slovenčina s obrázkami

(J. Mistrík, *Slovenčina pre každého,* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1967, 192 strán.)

Jozefovi Mistríkovi sa podarilo urobiť dobrú a príťažlivú knihu, ktorá vybočuje z rámca doterajších učebníc slovenčiny. Nie sú to len vtipné kresby B. Plocháňovej, ale aj celý postup pri preberaní gramatického učiva. (Priznajme si, že pre veľa ľudí nezáživného.)

Medzi tradičné delenie náuky o jazyku, ktoré sa aj tu dodržiava, pribudla kapitolka Správna výslovnosť (164—171). Obsahuje nielen stručné poučenie o výslovnosti hlások, o spodobovaní, intonácii, ale nabáda študujúceho k väčšej starostlivosti o jazyk, o výslovnosť tým, že zdôrazňuje jej rovnocennosť s pravopisom, na čo ešte mnoho našich aj dobrých pedagógov často zabúda.

V Hláskosloví (7—10) sa spomínajú len najnevyhnutnejšie veci (na štyroch stranách). O to viac miesta sa venuje náuke o slove (11—30). Tu sa preberá aj tvorenie slov a slovný rozbor. Kapitolka Slovné druhy (31—106) je spracovaná podľa hľadísk, ktoré sú dôležité pre gramatiku a pravopis. Najskôr sa stručne jazykový jav definuje, potom nasledujú príklady. Nenájdeme tu — pokiaľ sa to len dá — veľké teoretizovanie alebo únavné opakovanie školských definícií. Dosť často sa porovnáva: skloňovanie v iných jazykoch, zhody a rozdiely medzi slovnými druhmi, ktoré sa ohýbajú a pod. Za každým slovným druhom je praktický rozbor. Nový prístup sa prejavuje aj v kvantitatívnych údajoch (prvý raz v našich učebniciach!). Autor uvádza, ako často sa jednotlivé slovné druhy používajú, koľko ich je v slovníku a takto vedie študujúceho aj k tomu, aby videl fungovanie jazyka, aby nechápal gramatiku (resp. jazyk) ako čosi, čo by hádam bolo samoúčelné.

Aj po preštudovaní kapitoly Náuka o vete (107—145) sa dá získať solídny prehľad o typoch viet, o vetných členoch a zložených súvetiach a dá sa pochopiť — a po precvičení hádam i naučiť — vetný rozbor. Sloh (146—163) sa preberá stručne, zdôrazňuje sa výber primeraných jazykových prostriedkov. Aj kapitolka o pravopise (172—192) je zaujímavo spracovaná. Učeniu o vybraných slovách sa nikto nevyhne, no pravopis v koreni slov a v príponách sa môže aj prehľadne spracovať, ako to ukázal J. Mistrík.

Čo by sa nám žiadalo v knihe vidieť z hľadiska potrieb jazykovej kultúry? Nazdávame sa, že keď sa autorovi podarilo napísať netradičnú učebnicu (jednoduchý a prehľadný opis vecí, kvantitatívne hodnotenie jazykových javov, kresby atď.), bolo by iste dobre — za terajšej situácie — upozorniť na najčastejšie chyby v lexike. (Napríklad tak, ako sa to veľmi dobre osvetľuje pri používaní predložiek.) Dali by sme prednosť normatívnosti v slovnej zásobe (trebárs i jednoduchým vymenovaním najčastejšie používaných nesprávnych slov) pred dosť podrobným výkladom o zmenách v slovnej zásobe. Pri spisovných a nespisovných slovách spomenúť aj knižné slová, s ktorými sa ľudia často stretajú (žiaľbohu i v novinách). Dôraznejšie upozorniť na pravopis cudzích, prebraných a zdomácnených slov. Vysvetliť, ako chápať české slová v súčasnom spisovnom jazyku a uviesť najčastejšie „prebrania" („ovšem", „lehátko" atď.).

Text by bol príťažlivejší, keby sa boli vyznačovali iným typom písma aj nadpisy odsekov (resp. písali sa na okraj) a zdôrazňované pojmy. (Máme teraz na mysli napríklad vynikajúcu typografickú úpravu v cudzích učebniciach angličtiny.) Mohlo byť i viacej tabuliek (pozri napríklad posledné vydanie Zaunerovej Praktickej príručky slovenského pravopisu). Vydavateľstvo nedobehlo v tomto smere úspešne do konca, hoci štart bol sľubne nezvyčajný.

Kniha je systematicky usporiadaným prehľadom učiva základnej deväťročnej školy a stavia si za cieľ slúžiť ako pomôcka pred štúdiom cudzích jazykov alebo pri ďalšom zdokonaľovaní sa v materinskom jazyku. Zostavená je tak, aby ju mohli používať žiaci vyšších ročníkov základných deväťročných škôl. Zároveň môže slúžiť ako pomôcka pri príprave na skúšku (na strednú školu, do kurzov, pre samoukov). Zostáva nám teda len zaželať, aby si táto príťažlivá a netradičná učebnica slovenčiny našla ľahkú a rýchlu cestu medzi všetkých záujemcov o našu rodnú reč.

J. Bosák

Príručka pre Slovákov v Juhoslávii

(Mária Myjavcová, *Jazykové poznámky,* Obzor, Báčsky Petrovec 1966, 158 strán).

Slováci v Juhoslávii dostávajú v Jazykových poznámkach M. Myjavcovej praktickú príručku, ktorú treba pochváliť najmä za to, že odpovedá na špecifické problémy ich menšinového jazyka, vystaveného silnému vplyvu iného jazyka. Ide vlastne o knižné vydanie drobných príspevkov, pravidelne

uverejňovaných v slovenskom časopise *Hlas ľudu*. Materiál pochádza z ročníkov 1961—63. Istým vzorom pre jazykové stĺpčeky boli autorke jazykové rubriky z našej tlače, najmä rozhlasové päťminútovky.

Dlhá odlúčenosť juhoslovanských Slovákov od vlastného národného celku zanechala azda najväčšie stopy v reči. Nejde vždy len o prirodzené a nevyhnutné prenikanie srbizmov. Kontakty so Slovenskom boli minimálne, súčasná slovenčina sa na Dolnú zem takmer nedostávala. A tak ostala juhoslovanská slovenčina bezradná najmä pri tvorení nových termínov. Keďže sa nemohla vyvíjať paralelne so slovenčinou, pomáhala si sama, alebo, a to častejšie, brala si vzory z najbližšej srbčiny. Myjavcovej súbor jazykových poznámok vyznačuje sa práve úsilím dávať dolnozemskej slovenčine súčasný charakter, približovať ju čo najviac modernému slovenskému jazyku.

Jadro knihy tvoria témy poukazujúce na srbizmy. Ide o niekoľko typov takýchto slov. Je to 1. priame preberanie srbských slov, napr. *náslov* (vo význame názov, nadpis), *zadruga* (namiesto *d r u ž s t v o*), sloveso *gaziť (š l i a p a ť)* používané v rozličných predponových obmenách, slovko *baš* s mnohoznačným významom (práve, priam, akurát, celkom, veru, naozaj) atď.; 2. doslovný preklad zo srbčiny, napr. *oddych* (vo význame dovolenka) podľa srbského *odmor, vypraviť chybu* (namiesto *n a p r a v i ť*) podľa srb. *ispraviti, samovýsluha* (namiesto *s a m o o b s l u h a)* ap.; 3. používanie slov v nenáležitých významoch na základe zvukovej podobnosti alebo aj úplnej zhody so srbčinou, napr. *odkaz* vo význame výpoveď: *dostať odkaz z práce; zakázať, zakázaný* vo význame zvolať, zvolaný (*predseda zakázal schôdzku*); *nepravda* vo význame krivda, nespravodlivosť *(ľud ťažko znášal nepravdu)* ap.; 4. tvorenie podľa srbského gramatického modelu, napr. prídavné meno *zimský (zimské šaty, zimské prázdniny)* namiesto *z i m n ý;* 5. preberanie gramatických koncoviek: *pláža* namiesto *p l á ž* atď.

V slovnej zásobe si všíma autorka aktuálne odborné termíny z rozličných oblastí: z poľnohospodárstva, obchodu, dopravy, zamestnania, zo školy a spoločenského života. Podľa týchto tematických okruhov sa príspevky v knižke aj triedia. Celkové roztriedenie materiálu je však problematické. Kríži sa pri ňom viac nerovnomerných kritérií, a tak je knižka dosť neprehľadná. Po odborných a bežných termínoch uvádzajú sa v tretej kapitolke pravopisné poznámky. Naozajstných pravopisných rád je v nej však málo, zväčša sa tu vysvetľujú tvaroslovné a slovotvorné problémy (napr. tvary slovies, pádové koncovky pri skloňovaní, rod podstatných mien, tvaroslovné prípony, tvorenie najčastejších obyvateľských mien v juhoslovanskom prostredí ap.). Ďalšie kapitoly sú rozdelené podľa druhov slov (nie celkom dôsledne): sú to poznámky k prídavným menám, zámenám, číslovkám, predložkovým i slovesným väzbám a k niektorým frázam. Mnohé poznámky sa autorke podarilo vypracovať bystro, pritom jednoducho, vždy s prihliadnutím na domáce prostredie. Okrem objasňovania rozdielov medzi srbčinou a slovenčinou poukazuje sa na rozdiely medzi nárečím a spisovným jazykom, a neobchádzajú sa ani čisto jazykové témy, ako je vysvetľovanie jemných významových rozdielov *(myslenie — zmýšľanie)*, vid pri slovesách a iné.

Miestami sa pri riešení jazykových otázok prejavuje, že autorka žije mimo Slovenska a pokladá za spisovné to, čo sa v súčasnej slovenčine hodnotí už ináč (alebo naopak). Napr. proti väzbe *zúčastniť sa v niečom* stavia ako bežnejšie *zúčastniť sa niečoho, zúčastniť sa na niečom*. Väzbu s genitívom však

dnes hodnotíme ako príznakovú, nespisovnú. Podobne Myjavcová odporúča používať sloveso *podieľať sa*. Vyjadrenie *Od prvého idem na dovolenku* sa hodnotí ako nesprávne oproti *Od prvého n a s t u p u j e m na dovolenku*. Ide prinajmenej o rovnocenné vety. Nemuseli sa robiť opravy ani pri slovách *uskladňovať, uskladňovací* na *skladovať, skladovací*. Trocha ruší, že sa výraz *ľudovo, ľudový* často používa namiesto *nárečove, nárečový*.

V knihe možno nájsť dosť chýb podmienených práve prostredím, v ktorom autorka žije: *ujaté spojenie slov* (namiesto *v ž i t é*), *istýsi* (stačí *i s t ý*), *žiadon, osmáci (ô s m a c i), žnie* (namiesto *ž n e*), *až na* (namiesto *o k r e m*), *pečlivo* (namiesto *s t a r o s t l i v o*); niektoré štylizácie a slovosled pôsobia archaicky, neživo (pomerne častý postpozitívny prívlastok) atď. Chyby tohto druhu boli by sa dali dôkladnou redakciou na Slovensku opraviť. No tieto menšie chyby nemôžu zastrieť, že v Juhoslávii sa ktosi o slovenčinu stará, že pravidelne prichádza s dobrými radami a usiluje sa, aby slovenčina stačila spĺňať všetky nároky modernej spoločnosti a pritom ostala sama sebou.

M. Pisárčiková

Jazykové poznámky k jednému návodu

(JAWA 50 TYP 20. Návod na obsluhu a udržovanie. Považské strojárne, n. p., Považská Bystrica 1967.)

Návod na obsluhu a udržiavanie ľahkého oskútrovaného motocykla JAWA 50 TYP 20 (resp. aj TYP 21) patrí k príručkám, ktoré majú neobyčajne veľký a pestrý okruh používateľov. Preto nám záleží na tom, aby sa v ňom používala dobrá slovenčina a jasný štýl.

Treba povedať, že tejto požiadavke uvedená príručka vcelku vyhovuje. Je napr. sympatické, že sa v nej používa sústavne názov *mastenie, mastivo, mastiace miesto* (iba v poznámke o type 21 na s. 61 sa zrazu objavuje podoba *mazanie*), *matica, odskrutkovať, koleso, kefa* a pod. No práve na pozadí takýchto správnych názvov vyniká niekoľko názvov, ktoré nemožno uznať za správne. Tak namiesto *hlavná tryska* a *tryska voľnobehu* (5) by mal byť názov *d ý z a*. Spojenie *volnobežná tryska* (29, s tvrdým *l*) nie je okrem toho ani dosť výstižné: nejde totiž o dýzu, ktorá by bežala sama, ale o dýzu, ktorá dodáva do karburátora zmes pri voľnobehu. Preto treba za výstižnejší pokladať názov *d ý z a v o ľ n o b e h u*.

Iný nesprávny názov je *prepážka* (34). Aj z obrázka v príručke vidieť, že ide vlastne o kus, ktorý prehrádza cestu spalinám; mal tu byť preto názov *p r i e h r a d k a*. Namiesto podoby *tiahlo* (52) sa dnes používa podoba *ť a h a d l o*. Namiesto slova *obdiaľnik* sa v matematickej terminológii už dávno zaužíval názov *o b d ĺ ž n i k*, preto by sa i tu mala používať podoba *o b d ĺ ž n i k o v é o b r a z y*, nie *obdiaľnikové obrazy* (34). S normálnou podobou v dnešnej slovenčine sa nezhodujú ani podoby *tlačítko* (10) a *riadítka* (61), inde sa používa správna podoba *r i a d i d l á*. Z nesprávnych názvov treba ešte uviesť *kľud (v kľude stroja* 15 — *olej sa v kľude stroja usadzuje*, spr. *ak motor*

nepracuje, olej sa usadzuje) a *papršleky v kolesách* (36, ale inde sa hovorí *o l ú č o c h*. Podoba *rozjazdenie* (13) nevystihuje činnosť, pri ktorej sa motocykel dáva do pohybu; výstižnejšia by tu bola podoba *rozbiehanie*.

Prekvapuje, ako často sa v tomto návode používa sloveso *prevádzať*: *prevádzame mastenie* (18), *doporučujeme previesť doplnenie kvapaliny* (19,20), *nedoporučuje sa prevádzať s karburátorom žiadnu manipuláciu* (29), *prevádzame čistenie* (34), *pri prevádzaní pravidelnej údržby* (34). Vo všetkých prípadoch by najlepšie bolo sloveso *prevádzať* vôbec vynechať: *mastíme, doplňujeme, čistíme, pri pravidelnej údržbe, neodporúča sa s karburátorom nijako manipulovať*.

Napokon treba upozorniť na niekoľko nesprávnych väzieb. Po slovese *vyžadovať* nebýva v dnešnej slovenčine väzba s genitívom ani pri zápore (napr. *nevyžaduje nijakého ošetrenia* 20), tým menej pri kladnom vyjadrení *(vyžaduje občasného nastavenia 23)*. To isté platí o slovese *používať*, napr. *nepoužívame veľkej sily* (14). Namiesto predložky *k* je správna predložka *na* v účelovom význame v takýchto spojeniach: *bude Vám slúžiť k plnej spokojnosti* (34), *môže byť použitý k pretekom* (61). Správne väzby tu sú: *n a plnú spokojnosť, použiť n a preteky* alebo *p r i pretekoch*. Namiesto predložky *u* používame predložku *pri* alebo *na*: *priestor tesniacich krúžkov u hriadeľa (19)* — spr. *p r i hriadeli, ako u nového vozidla* (35) — spr. *ako p r i novom vozidle, odchýlky u krytovania* (61) — spr. *n a krytovaní*.

Nemalo by sa zabúdať na oddeľovanie vedľajších viet čiarkami napr. v takýchto prípadoch: *Rýchlosť, pri ktorej sa presúvajú prevodové stupne (,) i použitie určitého prevodového stupňa* (14); *Pri väčšom zaťažení motora (,) keď klesajú otáčky (,) nesnažíme sa tieto* (spr. *ich*) *zvýšiť* (15); Aby sme *získali rovnomerný výkon (,) je nutné* (spr. *treba*) *vyčistiť tlmič (34); Potom celý kryt potiahneme dozadu (,) až sa nám vysunie háčik* (43).

Záver: Znova opakujeme, že v návode na obsluhu JAWA 50 nie je veľa nedostatkov, ale tie, na ktoré sme heslovite upozornili, ukazujú, že by sa aj takýmto návodom mala venovať väčšia pozornosť.

J. Horecký

SPYTOVALI STE SA

Petrovici — Petroviča. — Z listu Aleny Miklovej vyberáme otázku, ako sa majú vyslovovať rumunské vlastné mená zakončené v písme na *-ci*, napr. *Ivanovici, Petrovici*, a či ich treba skloňovať.

Tieto rumunské vlastné mená majú slovotvornú príponu *-ici*, ktorá je výpožičkou slovanskej prípony *-ič*. Iba podľa zásad rumunského pravopisu sa píše na konci *i*, aby sa tým naznačila mäkkosť predchádzajúcej spoluhlásky. Teda rumunské vlastné mená uvedeného typu vyslovujeme s koncovkou *-ič*: *Ivanovici = Ivanovič, Petrovici = Petrovič, Popovici = Popovič*.

Cudzie vlastné mená sa v slovenčine usilujeme skloňovať. V slovenčine je

vôbec veľmi silná tendencia skloňovať všetky prevzaté slová, hoci sa často musia aj upraviť, aby sa dali zaradiť do daktorého vzoru skloňovania, napr. *aloe = aloa, -y; kenguru = kengura, -y.* To znamená, že ich aspoň tvaroslovne zdomácňujeme. Tak aj rumunské vlastné mená typu *Ivanovici* skloňujeme, a to podľa vzoru c h l a p. Lenže v týchto tvaroch už nezachovávame zložkový spôsob označovania mäkkosti *ci = č,* ale píšeme mäkčeň: *Ivanoviča, Ivanovičovi, Ivanovičom...* Podobne tvoríme aj privlastňovacie prídavné meno: *Ivanovičova skladba, Petrovičove knihy, Popovičov dom* atď.

Odmietame teda písmenkovú výslovnosť rumunských vlastných mien typu *Ivanovici* a radíme skloňovať ich a potom prispôsobiť ich pravopis výslovnosti: nom. sg. *Ivanovici* (= vysl. *-ič*), gen. sg. *Ivanoviča,* dat. sg. *Ivanovičovi* atď. (teda nie Ivanoviciho, resp. Ivanovicia) *J. Ružička*

Ten chlapisko i to chlapisko. — P. Sadloň z Nového Mesta nad Váhom „V dennej tlači, ale i v živej reči sa pri zdôraznení veľkosti osoby alebo veci používajú výrazy *dubisko, chlapisko* raz v strednom rode, inokedy v mužskom rode. Robím dobre, ak tu vždy používam len stredný rod?"

Rod tzv. zveličených podstatných mien (augmentatív) je naozaj dvojaký. Základný rod je stredný, ale popri tomto rode sa používa aj rod základného podstatného mena, od ktorého je zveličené podstatné meno utvorené. Tento stav ste teda dobre odpozorovali z tlače i z hovorených prejavov. Aj Slovník slovenského jazyka pri augmentatívach uvádza dva rody, napr. *chlapisko, -a* str. i m., *rybisko, -a, -ísk* str. i ž. Táto dvojrodovosť sa najzreteľnejšie javí pri základných tvaroch augmentatív, čiže v nominatíve. Môžeme povedať *t o chlapisko, t e n chlapisko, t o rybisko, t á rybisko.* V nepriamych pádoch však dvojrodovosť ustupuje, lebo pádové koncovky v jednotnom i v množnom čísle sú v každej rodovej paradigme pomerne odlišné. Zveličené podstatné mená odvodené od základného podst. mena stredného rodu majú, pravdaže, iba jeden rod.

Možnosť dvojakého skloňovania sa uplatňuje pri augmentatívach odvodených od mužských a stredných podstatných mien, a to iba v jednotnom čísle: 2. p. *t o h o chlapiska,* 3. p. *t o m u chlapisku, chlapiskovi* atď. V ženskom rode táto možnosť nie je: 1. p. *t á rybisko, t o rybisko,* 2. p. *t o h o rybiska;* spojenie „tej rybisky" už nie je možné.

Pri niektorých augmentatívach odvodených od životných mužských podstatných mien badať tendenciu stať sa jednorodovými. Do paradigmy týchto podstatných mien preniká rod základného mena. Možno sa tu stretnúť s tvarmi: 3. p. j. č. *chlapiskovi,* v mn. č. 1. p. *chlapiskovia, učniskovia, laganiskovia* a i., teda s tvarmi, ktoré majú životné podstatné meno mužského rodu. Tu však možno už položiť otázku, či v týchto prípadoch sa dá hovoriť o zveličených podstatných menách (najmä pri podstatnom mene *chlapisko — chlapiská, chlapiskovia,* 2. p. mn. č. *chlapiskov).* *F. Kočiš*

Ovčie mäso? — M. H. z Bratislavy: „ V nedeľu poobede 12. novembra 1967 spomínali v rozhlase niekoľko ráz *ovčie mäso.* Chceme vari slovo *baranina* opustiť?"

Ide o zaujímavý problém súvisiaci s tvorením slov, ktorými pomenúvame mäso z rozličných zvierat. V našom prípade síce vravíme, že chováme o v c e, ale mäso z nich (a pravdaže i z baranov) voláme *baranina* — dozaista preto, lebo na mäso sa chovajú najmä barany. Je to tak i pri pomenovaní mäsa z iných zvierat, pričom v istých prípadoch sa vychádza z pomenovania druhovej skupiny zvierat. Pripomíname známe prípady: *bravčovina, hovädzina, baranina, teľacina, rybacina, kozacina, jahňacina, srňacina, jeleňacina, divina, koňacina* (i *konina*), *slepačina, kuracina, holubacina, kačacina, mačacina* — ale aj *psina* a v tých istých súvislostiach (v rozprávkach) i *človečina.*

Ako vidieť, pri odvodzovaní názvov rozličných druhov mäsa používa sa ako základná slovotvorná prípona *-ina* (varianty *-ovina* a *-acina* súvisia s príslušnými prídavnými menami).

Zaujímavé je pritom, že sa za základ berie to meno, ktoré pomenúva jednotlivca v danom vecnom okruhu častejšieho, napr. *baran, brav (bravec), kôň.*

Odpovedáme — spojenie *ovčie mäso* nie je zlé, ibaže nerešpektuje (alebo obchádza) ustálené pomenovanie *baranina.*

(O tvorení názvov mäsa pozri v knižke J. H o r e c k é h o, *Slovotvorná sústava slovenčiny,* str. 105) — Problém si zaslúži pozornosť i z hľadiska celoslovanského; porov. napr. ruské *svinina* a naše *bravčovina.*)

G. Horák

Smeť — 1. a 4. p. mn. č. smeti — F. J. Z Petrovian sa spytuje, či na plagátoch autobusov národného podniku prešovskej Československej automobilove dopravy nie je chybné slobo *smetie* vo vete: Doma by ťa nenapadlo hádzať smetie pod sedadlo.

V spisovnej slovenčine máme podstatné meno *smeť,* ktoré má dvojaký význam: 1. drobná nečistota, drobný odpadok a 2. expresívny význam niečo zlé, bezcenné. Podstatné meno *smeť* je ženského rodu a skloňuje sa podľa vzoru kosť. Preto nominatív a akuzatív plurálu bude mať podobu *smeti,* napríklad *kôš, nádoba na s m e t i, vyvážať s m e t i.* V genitíve plurálu bude pádová prípona *-í: smetí, mať niečoho ako s m e t í* (= veľa). Podľa toho aj v nápise na spomenutom plagáte mala byť podoba *s m e t i,* nie *smetie.* A ešte čosi. Pozorný štylista by použil namiesto slovesa *napadnúť* napr. výraz *zísť na um (na rozum).*

J. Jacko

O slove fasovať. — Kolektív pracovníkov vedenia výroby národného podniku Slovakofarma v Hlohovci sa spytuje na možnosti používania slovesa *fasovať* a na jeho spisovný ekvivalent.

Sloveso *fasovať* je nemeckého pôvodu. V nemčine má podobu *fassen.* Je to mnohovýznamové slovo. Jeden z jeho významov sa do slovenčiny prekladá ako *brať, preberať ako prídel; dostávať ako prídel.* Tento význam slovesa *fassen* sa dostal i do slovenčiny v podobe *fasovať.* Sloveso *fasovať* však nepatrí do spisovného jazyka. Je to silno príznakové slovo a zo stránky štylistickej ho treba zaradiť do nižšej hovorovej oblasti. Mnohí z nás vedia, že sa používa dosť bežne vo vojenskom slangu, napríklad v takýchto spojeniach:

fasovať prídel cigariet, fasovať nové topánky, deky a pod. V spisovnej slovenčine treba namiesto tohto príznakového slova používať neutrálne slová: *brať, preberať ako prídel; dostávať ako prídel.* Ak teda v závode dostávate dajaký nový materiál alebo náhradné súčiastky, nemožno povedať, že ich fasujete, ale treba povedať i napísať, že náhradné súčiastky alebo nový materiál preberáte, dostávate ako prídel.

Š. Michalus

Plickovo Slovensko. — J. M. Z Prešova: „V denníku Smena som si všimol nadpis *Nové Plickove Slovensko.* Myslím, že je v ňom chyba."

Súhlasíme s naším neznámym pisateľom — v nadpise je nepríjemná chyba. Privlastňovacie prídavné meno *Plickov* je utvorené od osobného vlastného mena *Plicka* príponou *-ov, -ova, -ovo* a skloňuje sa podľa vzoru *otcov.* Tento vzor má v 1. páde jednotného čísla prípony *-ov (Leninov), -ova (Leninova), -ovo (Leninovo).* Podľa toho i od vlastného mena *Plicka* bude privlastňovacie prídavné meno *Plickov, Plickova, Plickovo.* V uvedenom kontexte je privlastňovacie prídavné meno v strednom rode, preto malo mať príponu *-ovo: P l i c k o v o Slovensko.*

Aj z tohto príkladu sa ukazuje, že ani redaktori čítaných denníkov (a či práve oni) by nemali pohŕdať aspoň základnými normatívnymi príručkami; v ktorejkoľvek z nich sa dočítajú, aká je náležitá podoba privlastňovacieho prídavného mena, keď sa ním určuje podstatné meno stredného rodu.

J. Jacko

NAPÍSALI STE NÁM

Vážení čitatelia, do redakcie nášho časopisu dostávame veľa listov, v ktorých nás žiadate o radu v jazykových otázkach. Ale v daktorých listoch sú aj užitočné návrhy a podnety. Keďže nechceme, aby takéto listy zostali len interným dokumentom odloženým v redakčnej zásuvke, pokladáme za užitočné oboznámiť s obsahom takýchto listov všetkých čitateľov Kultúry slova. Pravda, nezavádzame novú pravidelnú rubriku. Chceme len sporadicky informovať o tom, aký postoj majú čitatelia k istým problémom, ktoré sa riešia v našom časopise, prípadne uverejňovať vlastné pozorovania čitateľov v okruhu jazykovej kultúry.

V tomto čísle uverejňujeme odpoveď na výzvu redakcie, aby čitatelia napísali svoju mienku o slovách bochník, bochnica, bochnička.

★

Jozef P e j k o z Košece (okr. Považská Bystrica) nám o tejto veci napísal:

Keď moja mať napiekla chlieb, skoro zakaždým upiekla aj bochničku. Najčastejšie napiekla štyri chleby a jednu bochničku. Slovo *peceň chleba* sa u nás v Nemeckej pri Banskej Bystrici nepoužívalo. Na kosbu vzali chlieb, a nie peceň chleba.

Bochnička bola malá (asi tretina chleba), bola z toho istého cesta a mala rovnaký tvar ako chlieb, len bola zreteľne menšia.

Pred chlebom upiekli u nás obyčajne *podymník*. Odtrhli kus vykysnutého cesta, roztľapkali ho na lopate a posadili do pece, kým ešte nebolo uhlie celkom prehorené.

Zvyšok cesta, ktoré bolo prilepené na koryte, posypali múkou, potom ho zoškrľabali lyžicou, rozmiesili, podľa potreby pridali ešte múku, priliali vodu a upiekli *postruhník*, ktorý býval asi 3 cm hrubý.

Moja manželka si spomína, že v Pruskom hovorili: Upiekla som *veľký bocheň* a *malý bochník*.

Ján Michalko z Mengusoviec (okr. Poprad) svoje pozorovania sformuloval takto:

Za skúkromna každá gazdiná si piekla chlieb doma. Jedno pečenie (dvanásť i viac chlebov) vydržalo rodine na týždeň i dva. Kedy ako. Piekli sa len *chleby* a *bochničky*, okrem pred sviatkami, keď sa piekli aj *baby, biagle, beluše, kuchne na lokšu*. Slová *peceň, bochník* sa v domácej reči nepoužívajú, aj keď ich význam každý pozná. Naši ľudia o nich hovoria iba v súvislosti s návštevami, ktoré ich používajú.

Chleby sa piekli pre domácnosť, *bochničky* pre pastierov alebo deťom na radosť. Bochnička bola asi polovičnej veľkosti ako chlieb, prípadne trošku viac. Deťom upiekla mať často ani nie bochničku, ale *bochničôčku*, čo už bola len „takou balkou". Týmto balkám sme sa ako deti vždy radovali, lebo keď mať spiekla dovedna dve, mali sme z toho *popky*.

Bochnička bola časťou pastierovho platu. Okrem dohodnutej sumy od jedného kusa dostával pastier od každej rodiny po bochničke „za priučno", „za jánsko" a na Michala. To dostával koniar, voliar, jaloviar, kraviar aj husiar. Každá gazdiná musela teda rátať s dvanástimi až pätnástimi bochničkami pre pastierov do roka. Pastierky si chodievali rad radom po dedine vyberať bochničky podľa potreby.

Do redakcie prichádzajú aj kritické hlasy. Ladislav Ritter (Janova Lehota, okr. Žiar nad Hronom) svoju nespokojnosť s jazykovou úrovňou istej rozhlasovej relácie (z 10. 10. 1967) vyjadril takto:

Dnes o 6.35 (10. 10. 1967) v rannej relácii som počul z rozhlasu hlásateľa povedať toto:

„Nastanú jesenné hmly a plieskniсe."

Nebolo to prvýkrát, čo som počul v rozhlase toto krásne „slovenské" slovo; používajú ho aj v televízii, aj v Pravde a v Práci sa doňho zaľúbili.

Azda by nebolo od veci tých, čo takéto slová do slovenčiny zavádzajú, trpia ich a bežne ich používajú, trochu vyplieskať, aby si spomenuli, že slovenčina má na to svoje dostatočne výrazné slovo *pľušte*.

Či nemáte v rozhlase nikoho, kto by dbal, aby sa takéto spotvorené slová nepoužívali? Kde má potom človek počuť dobrú slovenčinu, ak nie v rozhlase, televízii, v novinách?

Spytovali ste sa

Petrovici — Petroviča. J. Ružička 60
Ten chlapisko i to chlapisko. F. Kočiš 61
Ovčie mäso? G. Horák . . . 61
Smeť — 1. a 4. pád mn. č. smeti. J. Jacko 62
O slovese *fasovať*. Š. Michalus 62
Plickovo Slovensko. J. Jacko 63

Napísali ste nám

KULTÚRA SLOVA, populárnovedný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 2, 1968, č. 2. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technický redaktor Vl. Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., závod 2, Nitra, odl. prev. 21, Komárno. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. R-05*81080

Cena Kčs 3,—